

מלאכת מחשבת

דיון לעומק בנושאים עיוניים ~ רעיונות והערות ~ בפרשת השבוע

פרשת השבוע "האזינו-יום כיפור" (ובו ו' עניינים בביאור הפרשה ופרקי "נחשבה") "מתוך ההפיכה" (סיפור היסטורי מפעים מהעבר הלא רחוק)

פרק ל"ח "חשיפה מעולם האמת"

שאין מלאכי השרת מזכירים את השם אלא לאחר ג' קדושות שנאמר וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש וגו', והלא דברים ק"ו, ומה משה שהוא חכם חכמים גדול שבגדולים, לא הזכיר שמו של הקב"ה אלא לאחר כ"א דיבור, המזכיר שמו של מקום בחינם על אחת כמה וכמה! וצריך עיון, דכמה וכמה פרשיות אמרם משה רבינו לעם ישראל מהקב"ה והדיבור מתחיל מיד עם "וידבר ה' אל משה לאמור" בלי שום הקדמות ולמה כאן הוצרכו כל ההקדמות?

עוד צריך עיון, בדברי רש"י לקמן על הפסוק "כי שם ה' אקרא" וז"ל "הרי כי משמש בלשון כאשר, כמו כי תבואו אל הארץ, כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלוקינו וברכו שמו, מכאן אמרו שעונים ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש (תענית דף ט"ז ע"ב) ויש להבין מה השייכות שלו כאן בעניין ועל איזו קריאה של שם הובאה כאן?

עוד תמיה יש לעורר, שהרי השירה כבר הותחלה בפרשת וילך (פ' ל"א פס' י"ט) "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפהם למען תהיה השירה הזאת לעד" ולכאורה כאן נראה שבהאזינו הוא מתחיל בדבר אחר והשירה כבר נאמרה כבר שם?

ברם אנו מוצאים בדברי השירה שאמר משה זאת כדברי עצמו, כפי שנקט לשונות "האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי וכן "יערוף כמטר אמרי לקחי תזל כטל אמרתי וכו'", מכל זה נראה שמשה בעצמו אמרן, אמנם יתכן שכשנאמר הציווי ועתה כתבו לכם את השירה הזאת כבר הייתה אמורה על פה ורק הייתה חסרה כתיבה, ומשה רבינו נצטוו לעשות באמירת השירה כעין מתן תורה, וכפי שבמתן תורה הרכין השי"ת את השמים ושטחן על הר סיני, כך עשה משה כאן, הוא הרכין את השמים כלפי הארץ ואמר להם שיאזינו לדבריו וזה משמש כעדות שהתורה עשתה אותם, ולפיכך מאריך הוא בכל בהקדמות, האזיני השמים והוא משבח מקודם את התורה הקדושה, ומה שהוא מזכיר "לקחי" ו"אמרתי" רוצה הוא לומר דכל מה שהוא אומר נכלל בכללות התורה.

א) עדות האזינו מה טיבה?

[קטע זה מעובד מספר "אור החמה" להגה"ק רבי זונדל קרויזר זצוק"ל]

איתא בפרשה (פ' ל"ב פס' א') "האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי".

ובפרש"י: האזינו השמים שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר, שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים. וכן ותשמע הארץ, ולמה העיד בהם שמים וארץ? אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת, אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם? לפיכך העיד בהם שמים וארץ, עדים שהם קיימים לעולם, ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם וכו', ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחילה וכו'.

יש להתבונן בדברים, עדות זו מה טיבה עכשיו? והלא כבר בפרשת ואתחנן (פ' ד' פס' כ"ו) נאמר "העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבוד תאבדון מהר וגו'" א"כ כבר העיד בהם שמים וארץ, למה העיד בהם שוב את השמים והארץ?

עוד יש לדקדק, דהנה בספרי עמד בשינוי הלשון אצל ישעיה שהעיד אף הוא את השמים והארץ, ברם הוא אמר להם זאת בלשון שונה (ישעיה א') "שמעו שמים והאזיני ארץ" ותמה הספרי "משה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ אמרי פי" וישע"י אמר "שמעו שמים והאזיני ארץ"? לפי שהיה משה קרוב לשמים ורחוק מארץ, לפיכך אמר האזינו השמים ותשמע הארץ, ולפי שהיה ישעיהו קרוב לארץ ורחוק מהשמים, לפיכך אמר שמעו שמים והאזיני ארץ".

ברם דברי הספרי צ"ע, דאף שמשה רבינו היה מבחינה הרוחנית קרוב לשמים יותר מישעיה, ברם בעת שאמר את שירת האזינו אמרה בקרב כל ישראל והם צריכים לשמוע את גוף העדות והם הרי היו בארץ ומשה רבינו הרי אמרם באותו מעמד, למה אמר לשון זה?

תמיהה נוספת יש לעורר בדברי הספרי שמונה כ"א אותיות עד שהזכיר משה רבינו את השם (בפס' ג') כי שם ה' אקרא וגו', וממי למד זאת? ממלאכי השרת,

בתורה". גם כאן מתבאר שלימוד התורה בא בד בבד עם עמל התורה.

ברם נראה שאין זה חלק המצוה של לימוד התורה, שהרי זהו בעצם קיום המצווה, והרי את זה הספרא בא לשלול שאין הפסוק מדבר עתה בשמירת המצוות שזה נכלל בהמשך "ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם" אי"כ זה כולל את כל המצוות כולל מצוות תלמוד תורה, עד כמה שזה נוגע לעצם חובת המצוה, אי"כ נראה דעמלות התורה איננה חלק מעצם המצוה, אלא היא חלק ממנהות התורה, שהתורה נלמדת בצורה זו בדרך העמל והגייעה, והדברים מקבלים לביאור ה"מסילת ישרים" (בפרי"ח) "שורש החסידות, הוא מה שאמרו חז"ל, אשרי אדם שעמלו בתורה וכו', ובתוך דבריו מבואר, חובת המצוה ידועה, אך מי שאוהב את בוראו אהבה אמיתית, לא ישתדל להיפטר במה שכבר מפורסם מן החובה לכל ישראל יעווי"ש".

הרי לנו דהעמלות היא גדר של התאמצות בתוך התורה, דיש עניין לעמול על התורה ולהתייגע בה וזה חלק שאינו שייך לעצם מצוות תלמוד תורה שהיא עצם לימוד התורה, ועל זה יש עוד חלק שנדרש מלבד הלימוד, לעמוד והתייגע בה בכל כוחו.

אולם ב"יראים" במצוות תלמוד תורה (מצוות רנ"ד) איתא וז"ל "תלמוד, ציווה הקב"ה שלימדו ישראל את התורה ויעמלו בה, שנאמר ולמדתם ושמרתם לעשותם, פירוש, התלמוד לא ילמד אדם בלא סברא ויקרא ולא ידע מה יאמר, אלא צריך לשמש תלמידי חכמים וללמוד סברתם וכו', וגדולה מצוות תלמוד וללמוד סברתם וכו' וגדולה מצוות תלמוד וכו' שהתלמוד מביא לידי מעשה וכו', יעווי"ש. נראה דהעמל הוא חלק מהבנת התלמוד ובלא זה אין זה לימוד כלל, ואי"כ ודאי זה נכלל במצוות תלמוד תורה, שהרי אי אפשר לקרוא בתורה בלא להבין (ומטו בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל דאין יוצאים ידי תלמוד תורה אם אין מבינים הלימוד).

גם דברי רש"י על הפסוק אינם מחוורים כל צרכם, שהרי כתב "ואת מצוותי תשמור, הו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים, כמו שנאמר ולמדתם אותם" הוי אומר שנוקט הוא כדברי היראים שחלק מקיום מצוות תלמוד תורה הוא העמל בלימוד, ברם בריש דבריו כתב רש"י, אם בחקותי יכול זה קיום המצוות וכו' וקאי על עמל התורה ולא על קיום המצוות, הרי דהעמל הוא חלק שונה מקיום המצוה, כדברי הספרי והספרא שהבאנו לעיל, והדברים צריכים ביאור רב.

ואמר הגר"ע קיסטר זצוק"ל, דבאמת אין כל סתירה בעניין, דבאמת יש כמה חלקים בעמל התורה, חלק אחד שייך להתורה שאי אפשר להשיגה בלא עמל, ועל זה אין כל חולק שהתורה מצד טיבה ומנהותה איננה ניתנת להשגה בלא עמל, וכפי שכל צורב רואה זאת בכל לימוד, שאין להשיג חלק קטן בתורה בשטחיות, ואפילו בהבנה הפשוטה, וזה ברור שנכנס לעצם מצוות לימוד

ומה שהוא ממשיך אחר כך ואומר, כי שם ה' אקרא, כוונתו שהוא אומר לבני ישראל שכשהוא יזכיר את השם בדברי שירתו שהם ישתתפו בדברי שירתו כדרך שהשתתפו בשירת הים משה ובני ישראל, וכאן שהוא המעיד והמתרה, צריכים הם לענות ולתת גודל לה' יתברך ולפיכך צריכים הם הכנה לכך, ואין זו פרשה ככל הפרשיות שהם דברי השי"ת עצמם, אבל כאן אין זו פרשה שנאמרה ממש מפי הקב"ה אלא הם דברי משה רבינו עצמם, וכדי שזה יצטרף להיות פרשה בתורה צריכים לזה הכנה מרובה כדי שיוכל להזכיר ולהחיל את השם על דבריו, ואחרי הכתיבה הצטרפה פרשה זו לפרשיות התורה ונעשתה חלק מהתורה, ובכך מיושבים כל הדקדוקים שפיר.

והנה ידועה שיטת הרא"ש דכתיבת חידושי תורה היא גם חלק ממצוות "ועתה כתבו לי את דברי השירה הזאת" שנאמרה על מצוות כתיבת ספר תורה, ואפשר שזה נלקח מכאן, שהפכו דברי משה רבינו שזה חלק התורה שבעל פה ועתה הפך להיות חלק מהתורה שבכתב, ודו"ק היטב.

ב) שני חלקים שיש בעמל התורה.

איתא בפרשה (פרי' ל"ב פס' ב') "יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב"

ובפרש"י: זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם, תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם כמטר זה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר". והנה ידוע שמטר יורד בכוח על הזרעים, ומהנמשל במשמע שיש חלק בלימוד התורה שצריכים לעמול בו בכוח, כפי שהמטר יורד".

והכי איתא להדיא בספרי: אמר להם משה לישראל, שמא אין אתם יודעים כמה צער נצטערתי על התורה וכמה עמל עמלתי בה וכמה יגיעות יגעתי בה, כענין שנאמר, ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה וכו', ונכנסתי לבין החיות ונכנסתי לבין השרפים שאחד מהם יכול לשרוף כל העולם כולו על יושביו, נפשי נתתי עליה, דמי נתתי עליה. כדרך שלמדתי אותה בצער כך תהיו למדים אותה בצער, או כדרך שאתם למדים אותה בצער, כך תהיו מלמדים אותה בצער" עכ"ל.

נראה מדברי הספרי שבוזה מורה משה רבינו לכלל ישראל שחייבים ללמוד וללמד את התורה מתוך עמל וגייעה נוראה ולפיכך הביא כאן את משל המטר שבא בכוח, ומשמע שיש עניין בלימוד התורה באופן הנ"ל, ללמוד וללמד אותה לאחרים. והכי מצינו נמי בפרשת בחוקותי "אם בחוקתי תלכו ואם את משפטי תשמרו ועשיתם אותם" ואיתא בספרא [שם] "אם בחוקתי תלכו, יכול אלו המצוות, כשהוא אומר ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם, הרי מצוות אמורות, הא מה אני מקיים, אם את בחוקתי תלכו להיות עמלים בתורה, וכן הוא אומר, אם לא תשמעו לי להיות עמלים

וא"כ זה מה שמבאר רש"י, אם בחוקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה היינו העמל שצריך האדם מצד קיומו ללמוד בעמל וביגיעה, וזהו שתהיו עמלים בתורה, ואין זה שייך לעצם קיום המצוות ואינו שייך לעצם קיום מצוות תלמוד תורה שלו אלא שייך לחלק הקיומי של האדם, וממשיך הפסוק, ואם את משפטי תשמרו בעמל התורה, דהוא חלק העמל מצד קיום מצוות תלמוד תורה על מנת לקיים ולשמור את כל מצוות התורה.

ובהכי יומתקו דברי הרמב"ם דכתב (הל' ת"ת פ"ג הל' ו') "מי שנשארו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתרה של תורה, לא יסיח דעתו לדברים אחרים ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת, כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, ולא עליך לגמור ולא אתה בן חורין לבטל ממנה, ואם הרבית תורה הרבית שכר והשכר לפי צעריך ובהלכה (י"ג) כתב וז"ל "אף שמצוה ללמוד ביום ובלילה, אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה, לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהם בשינה ואכילה ושתיה ושיחה וכיוצא בהן, אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה, אמרו חכמים אין רנה של תורה אלא בלילה, שנאמר קומי רוני בלילה, וכל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד נמשך עליו ביום, שנאמר יומם יצווה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפילה לקל חיי כו"ל".

הרמב"ם כופל את העניין הזה בשתי ההלכות, אלא שבהלכה הראשונה הוא מבאר את אופן קיום המצוה מצד החפצא של הלימוד, ואילו בהלכה השניה הרמב"ם מדבר על הגברא עצמו היאך יעמול אם ירצה לזכות בכתרה של תורה, והדברים עולים יפה לפי מה שנתבאר לעיל, כי שני חלקים יש בעמל התורה, עמל התורה מצד מצוות תלמוד תורה והיאך הם התנאים כדי ללמוד תורה בעמלה של תורה, וההלכה השניה ששייכת לגברא במה הוא זוכה אם הוא עמל הוא בתורה בכל כוחו, ודו"ק היטב.

ג) כפיית הר כגיגית הוא חלק מקבלת התורה.

איתא בפרשה (פרי' ל"ב פס' י') "ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישימון יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו".

ובפרש"י: ימצאהו בארץ מדבר, אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר, שקיבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו, מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנאמר (לקמן פרי' ל"ג פס' ב') וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן. ובתהו ילל ישימון, ארץ ציה ושממה, מקום יללת תנים ובנות יענה, אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות, מקום ציה ושממון, כענין שנאמר "לכתך אחרי במדבר". יסובבנהו, שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות, וסבבן

התורה, כי תורה בלא הבנה אינה תלמוד תורה, כי אינה מביאה לשום עניין, אך קיים עוד חלק נוסף של עמל ועל זה הולכים דברי הספרי והספרא, העמל שהאדם צריך לעמול בכל כוחו בתורה שלא תבוא לו בקלות

(דהרי ישנם עילויים מיוחדים שיכולים להשיג בקלי קלות את הגמי' ויכולים הם לפטור את עצמם בלימוד שיגיע אליהם בקלי קלות ואת זה באה התורה להזהיר שלא ידמה אותם אלו שבכך יכול הם להסתפק).

עניין אחד בעמל התורה ללמוד אותה בעומק כדי להשיגה בעומק ובכך יקיים את מצוות ושננתם שיהיו דבר תורה משוננים בפיו כדי שינהג בה על פי האמת, והכי איתא בגמ' בשבת (דף פ"ח ע"ב) "אמר רבא למימיניי בה סמא דחיי" ופרש"י: עסוקים בה בכל כוחם וטרודים לדעת סודה" וזוהי צורת התלמוד בעמלות בכל כוחם. וזה שכתב רש"י בקידושין (דף ל' ע"א ד"ה יהיו) "ושננתם שיהיו דברי תורה מחודדים בפך חזור עליהם ובדוק בעומקם". זהו העמל ששייך להבנת התורה וקשורה לעצם השגת הלימוד וממילא היא חלק מקיום מצוות תלמוד תורה.

אך עניין נוסף יש בעמל התורה, שחל על הלומד חיוב לעסוק בתורה מצד הלומד כי לתכלית זו נברא. והכי איתא בגמ' בסנהדרין (דף צ"ט ע"ב) "כל אדם לעמל נברא, שנאמר כי אדם לעמל יולד, איני יודע אם לעמל פה נברא או לעמל מלאכה, כשהוא אומר "כי אכף עליו פיהו" הוי אומר לעמל פה נברא, ועדיין איני יודע אם לעמל תורה נברא, אם לעמל שיחה, כשהוא אומר, לא ימוש ספר התורה מפך, הוי אומר לעמל תורה נברא". והנה זה ברור שלא הייתה כלל ס"ד שיתעסק בשיחה בטלה גרידא, דודאי לא יעלה על הדעת שבשביל זה נברא, אלא הוי לן ס"ד שיעסוק בשיחה בענייני תכלית בריאתו ובוה יסתפק, ברם עתה שנאמר, לא ימוש ספר התורה מפך, נתחדש שיש שיחה אחרת שתהיה בתורה כי לעמל התורה הוא נברא ובוה נתחדש שעל זה יחול העמל שלו.

וברבינו יונה (אבות פרי' ב' מש' ב') "יפה תלמוד עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון" מבאר שעל ידי הידיעה בתורה ובמלאכה לא ישלוט בו יצר הרע ולכן יעסוק בתורה שמתשת כוחו ובמלאכה כדי חיותו. ונראה דאין זו רק עצה כדי להימלט מן היצר הרע, אלא זו היא תכליתו של האדם, דתנן באבות (פרי' ב' מש' ח') "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה, כי לכך נוצרת" ופרש"י, שהקב"ה התנה עם מעשה בראשית שאם לא יקבלו את התורה יחזיר את העולם לתוהו ובוהו, ובגמ' א' מבאר את הפשט על פי הגמ' בסנהדרין שהבאנו לעיל דאדם לעמל יולד והיינו דזהו עיקר בריאתו ולכך הוא נוצר. העולה בזה דהעמל בתורה אינו רק לעצם החיוב שלו ללמוד תורה, אלא הוא חלק מעצם הקיום שלו כי לכך נוצר, דהרי אדם לעמל יולד וזהו העמל שלו.

כגיגית לפיכך בגירות כזו לא שייד לומר גר שנתגייר כקטן שנולד דמי.

ובזה סרה קושית האחרונים ז"ל על מה דאיתא בגמ' בשבת (דף ק"ל ע"א) שבכו ישראל על עסקי משפחותיהם דהיינו העריות שנאסרו עליהם בהר סיני והיו צריכים לפרוש מנשותיהם שהיו נשואות להם מכבר אם היו בהן מהעריות, ולפיכך אמרו כל מצוה שקיבלו עליהם בקטטה כגון עריות עושים אותם בקטטה, דליכא כתובה שלא רמו בה תיגרא.

הוקשו בזה שהרי במתן תורה היה לישראל דין גרים וכל סדר גירות נלמד משם (כריתות דף ט' ע"א) אי"כ לא היו צריכים לפרוש מנשותיהם, שהיו להם תחילה אף אם היו קרובות, שהרי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ברם לפי המהר"ל הנ"ל לא קשיא כלל, דאף שהיו גרים ברם דין גר שנתגייר כקטן דמי לא קיים כלפיהם, כיון שלא עשו כן לחלוטין מרצון אלא בדרך כפיה.

(ברם במשך חכמה פרשת ואתחנן (פ"ה פס' כ"ז) מפרש בדרך אחרת, דאליבא דאמת לא נאסרו על ישראל נשותיהם במתן תורה, שהרי הקב"ה אמר להם לישראל "שובו לכם לאהליכם" ואין אהלו אלא אשתו (יעוין מו"ק ז' ע"ב), ולפי"ז אף אם היו נשואים לקרובים לא היו צריכים לפרוש ומה שבכו על עסקי הקרובים הבכיה הייתה רק על הקרובים שיאסרו עליהם מכאן ולהבא).

והנה מצינו בגמ' בזבחים (דף ק"ב ע"א) דבעת שמרים נצטרעה משה לא היה יכול היה להסגירה כיון שלא היה כהן ואילו אהרן שהיה כהן לא היה יכול להסגירה כי היה קרובה, ותמה המהרש"א במקום למה אמרו בגמ' שני טעמים שונים והלא מאותו טעם לא יכול היה משה רבינו להסגירה שהרי הוא קרובה? ויש לתמוה גם היאך היה אהרן קרובה והלא בשעת מתן תורה נעשו ישראל כגרים וכקטנים דמו, ולפי דברי המהר"ל שהבאנו ניחא, שהרי לא הייתה ההלכה של גר שנתגייר בקבלת התורה, אבל לפי דברי ה"משך חכמה" יש להבין היאך היה אהרן קרובה והלא חל על כולם דין של גר שנתגייר כקטן דמי וצ"ע.

והגה"ק רבי יחיאל מאיר הלוי מאוסרובצה ז"ע רצה ליישב קושית המהרש"א דחלוקה הייתה קבלת התורה של משה מאהרן כי אצל משה רבינו לא הייתה כפיית הר כגיגית והוא קיבל את התורה מרצון ולפיכך כלפיו לא חלה דיני קרובה ויכול היה מבחינת הדין להסגירה אם היה כהן ולפיכך נקטה הגמ' טעם זרות, אבל אהרן נותר קרובה, כי אהרן היה באותה בחינה של בני ישראל ולפיכך כלפיו לא חל דין גר שנתגייר כקטן דמי ונותר קרוב, ובזה נחלק הוא עם דברי ה"ישב שמעתתא" בהקדמה שלו (אות ט') שאף כלפי משה לא הייתה דין גר שנתגייר כקטן דמי, דאם לא כן תקשה, דהנה איתא בגמ' ביבמות (דף ס"א ע"ב) דב"ש דילפו דמצוות פרי"ו בבי זכרים ממש

בתחתית ההר, שכפוהו עליהם כגיגית יבוננהו שם בתורה ובינה".

יש להבין, כיון שהפסוק מדבר בעניין השבח של עם ישראל והפסוק משבח את עם ישראל בקבלת התורה ושהלכו בארץ ציה ושממה מקום תנים וכו', למה הביא בתוך זה גם את מה שכפה עליהם הר כגיגית לפני קבלת התורה, וכי זהו חלק מקבלת התורה? והלא כפיית הר כגיגית איננה שבח כלל לישראל, שהרי הכפיה נעשתה כדי שלא יחזרו בהם, כפי שנראה מתוס' (במס' שבת דף פ"ח ע"א ד"ה כפה) שתמהו למה הוצרך הקב"ה לכפות עליהם הר כגיגית והלא אמרו נעשה ונשמע קודם לכן? ועל זה תירצו דאף שאמרו נעשה ונשמע אך בשעת מעשה הלא הייתה שם אש גדולה שגרמה להם לפחד נורא והיה מקום גדול לחשש שמא יחזרו בהם מהפחד הנורא ולא ירצו לקבל את התורה לפיכך כפה עליהם הר כגיגית, אי"כ כפיית הר כגיגית מעידה כביכול על הקושי שלהם וא"כ אין זו כל כך מעלה שיש לציין בה את עם ישראל למה הביאו זאת כאן בפסוק?

איברא ב"גור אריה" בפרשת יתרו (פרי"ט פס' י"ז) מבאר את כפיית הר כגיגית באופן נפלא ביותר, וז"ל "ידוע כי דברים המוכרחים להיות הם חשובים במעלה יותר שאי אפשר מבלעדם ואין קיום לנמצא בזולתם, לפיכך כפה עליהם הר כגיגית, להודיע מעלת התורה שאי אפשר מבלעדה כלל, ואם לא היה עושה זה היו אומרים כי התורה אינה הכרחית לעולם, רק ברצון קבלו עליהם ואם לא קיבלו לא היו צריכין, לכך היה השי"ת מפתה ומרצה אותם קודם וכו', ועיקר נתינתה על ידי כפיית ההר וכו', כי נתינתה מוכרחת שאין להם קיום זולתה (ולפיכך התנה הקב"ה עם מעשה בראשית שאם לא יקבלו התורה יחזירו לתוהו ובוהו כי אין קיום לעולם בלי קבלת התורה).

ובמדרש שהביא שם בגו"א איתא בתוך הדברים, כיון שבא הקב"ה ליתן התורה לישראל, כפה עליהם הר כגיגית ואנס את ישראל לקבל הברית ונאמר באונס יולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו" כן אנס הקב"ה את עם ישראל ולפיכך ישארו להקב"ה לעולם כי לא יוכל לשלחם לעולם. דבפרשת אונס נקבע שבמעשה אונס גילה המאנס שהדבר הכרחי לו ונקבע שאם כן כך יהיה, ולפיכך החיל הקב"ה בעם ישראל מצב שיתחייב לעולם שלעולם לא יהיה ניתוק בין עם ישראל להקב"ה וכל זה נעשה דרך כפיית הר כגיגית.

ועל זה העניין ממש"ך המהר"ל (בפרשת ויגש) דלפי זה לא שייד עניין של גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, דמה שנאמר דין גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, כל זה שייד רק בגירות שבאה מרצונו הטוב, שכיון שבא מרצונו הטוב נסתלק מכל עברו ונעשה כבריה חדשה, אך ישראל במתן תורה נקבע בהם גירות דרך כפיה, כפי שמובא בגמ' בשבת (דף פ"ח ע"א) שכפה עליהם הר

משה רבינו בכבודו ובעצמו, כמו שכתב רש"י בתהילים צ' שכל הי"א מזמורים מתפילה למשה איש האלקים עד מזמור לתודה משה רבינו אמרם, וכן מבואר במדרש שוחר טוב שם, וכן כתב רש"י בב"ב י"ד ע"ב ד"ה על ידי משה, וכן מוכח בסנהדרין קי"א ע"ב שהפסוק עדותיך נאמנו מאוד וגו' הוא מדבריו של משה רבינו, ע"ש ברש"י, וגם שירת האזינו נאמרה מפי משה רבינו.

עוד שבתני וראיתי שהמילים והמושגים הנ"ל חוזרים על עצמם גם בעוד כמה ממזמוריו של משה רבינו, ולא רק הם, אלא עוד הרבה מושגים וביטויים חוזרים על עצמם שוב ושוב במזמורים הללו ובשירת האזינו, וההתבוננות בכל הדברים יחד מאירה את הדברים באור חדש ובהיר, ובמסגרת זו לא נוכל לעמוד על כל הדברים, ונציין רק מה שנוגע לשירת האזינו:

במזמור תפילה למשה (תהילים צ') אמר "שָׁבְעוּנוּ בַּבִּקְרָה חֲסֵדְךָ וְנִרְנְנָה וְנִשְׁמְחָה בְּכָל יְמֵינוּ", והוא מקביל ממש למה שאמר במזמור שיר ליום השבת "לְהַגִּיד בַּבִּקְרָה חֲסֵדְךָ וְגו' כִּי שִׂמְחַתְנִי ה' בְּפַעֲלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יְדֶיךָ אֲרֹנָן", וגם שם כינה את הנהגת השי"ת "פעלך" במה שאמר "רְאֵה אֶל עַבְדֶּיךָ פֶּעֶלְךָ", וכן במזמור לכו נרננה (תהילים צ"ה) אמר "אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחַנוּנֵי גַם רְאוּ פֶעֶלִי", וכן מה שאמר שם "וְהֵם לֹא יָדְעוּ דַרְכֵי", הוא כמו שאמר כאן בשירת האזינו "כִּי כָל דַּרְכֵי מִשְׁפָּט".

והדברים מבוארים מאוד, שדור המדבר הכירו בהנהגה הגלויה של השי"ת, ולכן אמר "גם ראו פעלי", אך עדיין "לא יָדְעוּ דַרְכֵי", דהיינו שלא הבינו את ההנהגה הנסתרת של צדיק ורע לו ורשע וטוב לו שעליה אמר משה לקב"ה "הוֹדַעְנִי נָא אֵת דַּרְכֶּךָ" כמבואר בברכות ז' ע"א, ולכן ניסו את ה' עשר פעמים ובאו בטענות על הנהגתו ית', ועל זה אמר משה רבינו כאן "הצור תָּמִים פֶּעֶלּוּ כִּי כָל דַּרְכֵי מִשְׁפָּט", שכמו שראיתם איך תמים פעלו כך תאמינו שכל דרכיו משפט.

ובמזמור לתודה (תהילים ק') אמר: "עֲבֹדוּ אֵת ה' בְּשִׂמְחָה בָּאוּ לְפָנָיו בְּרִנְנָה", והוא מקביל לפסוק "כִּי שִׂמְחַתְנִי ה' בְּפַעֲלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יְדֶיךָ אֲרֹנָן", ואח"כ אמר "כִּי טוֹב ה' לְעוֹלָם חֲסֵדּוֹ וְעַד דָּר וָדָר אֲמוֹנָתּוֹ", והוא מקביל לפסוק "לְהַגִּיד בַּבִּקְרָה חֲסֵדְךָ וְאֲמוֹנָתְךָ בְּלִילוֹת".

ובמזמור תפילה למשה אמר "שׁוֹבָה ה' עַד מְתֵי וְהִנַּחֵם עַל עַבְדֶּיךָ", והוא כנגד מה שאמר בשירת האזינו "כִּי יִדִּין ה' עַמּוֹ וְעַל עַבְדָּיו יִתְנַחֵם", וכן

רבינו שהיו לו ב' זכרים ופירש מהאשה והסכים הקב"ה עמו? ברם תקשה דאמרינן התם בגמ' (דף ס"ב ע"א) דמי שהיו לו בנים בגיותו ונתגייר לא קיים פרו ורבו, ואי"כ היאך פירש משה רבינו מהאשה והלא את גרשום ואליעזר היה לו קודם מתן תורה ועתה לאחר מתן תורה הוי כקטן שנולד דמי ואין להחשיב את הבנים שהעמיד לפני מתן תורה?

אלא ע"כ צ"ל דאף כלפי משה רבינו לא חל דין גר שנתגייר כקטן דמי, דאף הוא היה בכלל כפיית הר כגיגית והוי גירות מוכרחת, וממילא לא הוי כקטן שנולד והדרא לפי"ז קושית המהרש"א לדוכתא (ואף שלכאורה תמוה, למה צריך היה משה רבינו לכפיה, ואלבא דהתוס' ודאי יהיה תמוה לומר כן, כיון שמשה ראה את האש הגדולה ולא נרתת כישראל לחזור בו? ברם אולי לפי דברי המהר"ל נוכל לומר דהכפיה היא מוכרחת, כי היא חלק מקבל התורה כדי שלא יהיה לה ביטול עולמי.

ולפי"ז מובן היטב למה בפסוק שנוגע לקבלת התורה מודגשת הכפייה, כדי לומר דזהו חלק מקבלת התורה ודו"ק היטב.

(מהרה"ג החו"ב בעל וברך דוד שליט"א)

ד) שירת האזינו ומגילותיו של משה רבינו

הצור תָּמִים פֶּעֶלּוּ כִּי כָל דַּרְכֵי מִשְׁפָּט א-ל אֲמוֹנָה וְאִין עוֹל צְדִיק וְיִשָּׁר הוּא (לב, ד')

שמתי אל לבי שפסוק זה דומה מאוד לפסוק האחרון של מזמור שיר ליום השבת (תהילים צב) "לְהַגִּיד כִּי יִשָּׁר ה' צוּרֵי וְלֹא עוֹלָתָה בּו", שמלבד שהתוכן של שני הפסוקים שוה, גם המילים בשניהם דומות מאוד, כאן "הצור" ושם "צורי", כאן "ואין עול" ושם "ולא עולתה בו", כאן "וישר הוא" ושם "כי ישר ה'", הלא דבר הוא?

ושבו שמתי אל לבי שיש בפסוק זה השוואה ברורה גם לתחילת אותו פרק, שנאמר שם "לְהַגִּיד בַּבִּקְרָה חֲסֵדְךָ וְאֲמוֹנָתְךָ בְּלִילוֹת", ואחר כך "כִּי שִׂמְחַתְנִי ה' בְּפַעֲלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יְדֶיךָ אֲרֹנָן", וביאר הגר"א ששמחתני ה' בפעלך הוא כנגד להגיד בבוקר חסדך, שפעלך היא ההנהגה הגלויה בחי' הבוקר, ובמעשי ידך ארנן הוא כנגד ואמונתך בלילות, שהיא ההנהגה הנסתרת, ולפ"ז בפסוק דילן ג"כ נזכרו שני ההנהגות הללו, "תמים פעלו" היא ההנהגה הגלויה הנקראת שם "פעלך", ו"א-ל אמונה" הוא ההנהגה הנסתרת הנקראת שם "אמונתך".

ואחר כך נזכרתי שבאמת השוואה זו אינה מקרית כלל, שהרי מזמור שיר ליום השבת נתחבר ע"י

ויחודו וישפוט את כל הארץ וינקום נקמת עבדיו וישמחו כל ישרי לב.

ומה שאמר במזמור שיר ליום השבת "מֵאֲד עֲמְקוֹ מַחְשְׁבֵיךָ", נראה דרמז למה שאמרו במנחות כ"ט ע"ב שהקב"ה הראה למשה רבינו ששוקלין את בשרו של ר' עקיבא במקולין, ואמר לפניו משה רבינו "רבש"ע זו תורה וזו שכרה", ואמר לו הקב"ה "שתוק כך עלה במחשבה לפני".

וכן ידוע מה שאמרו חז"ל בב"ב י"ד ע"ב שמשה רבינו כתב את ספר איוב, וכל כולו של ספר איוב עוסק בארוכה וברחבה בשאלות רבות המתעוררות על הנהגת השי"ת בעקבות השאלה של צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, שעל זה נתווכחו איוב וחבריו עד שענה להם הקב"ה בעצמו, ועד הסוף הטוב שהיה לאיוב שבו השתכר בכפליים כנגד כל צרותיו.

ועתה בא וראה דבר פלא, דהנה משה רבינו התפלל "יִרְאֶה אֶל עַבְדֶּיךָ פְּעֻלָּךְ וְהַדְרִיךְ עַל בְּנֵיהֶם", משמע שכך היא המדה שמי שמקבל יסורין זוכה לבסוף לראות ולהבין את יד ה' ומדת טובו, וכן זוכה שיראה "הדר" על בניו, ושני הדברים הללו נתקיימו באיוב באחריתו, שאחרי שנתגלה אליו הקב"ה והסיר את כל ספיקותיו אמר איוב "לִשְׁמַע אֲזַן שְׁמַעְתִּיךָ וְעַתָּה עֵינֵי רְאִיתִיךָ" (איוב מ"ב ה'), ובזה נתקיים "יראה אל עבדיך פעלך", (שהרי איוב היה עבד ה' והקב"ה קרא לו "עבדי איוב"), ועל הבנות שנולדו לו אח"כ נאמר (שם פסוק ט"ו): "וְלֹא נִמְצָא נָשִׁים יְפוֹת כְּבָנוֹת אִיּוֹב בְּכָל הָאָרֶץ", ובזה נתקיים בו "והדריך על בניהם".

ומשה רבינו אמר "שִׁמְחֵנוּ כִּימוֹת עֲנִיתֵנוּ שְׁנוֹת רְאִינוּ רָעָה", דהיינו שהתפלל שיזכו לשנות שמחה כמספר שנות היסורים, אך זה ביקש רק כפי מידת הדין, (כי משה היה נוהג כפי מידת הדין כמ"ש בסנהדרין ו' ע"ב שמשה היה אומר יקוב הדין את ההר), אך הקב"ה נהג עם איוב לפניו משורת הדין ונתן לו ימי שמחה מאה וארבעים שנה, כפול מימי צרותיו, וכן את שאר הדברים שהפסיד השיב לו הקב"ה בכפלים ככתוב בסוף ספר איוב.

ועוד יש להוסיף שמצאת אברהם אבינו מחרן עד צאת בני ישראל ממצרים היה 425 שנה (שהרי משנולד יצחק עד יצי"מ היה ארבע מאות שנה, ואז היה אברהם אבינו בן מאה, וכשיצא מחרן היה בן ע"ה), ומיום שבאו לארץ עד גלות בבל היה 850 שנה כמבואר בגיטין פ"ח סוף ע"א, הרי שגם

ביאר באגרת הנחמה לרבינו מיימון אבי הרמב"ם, ז"ל: "וכאשר נארך הזמן הזה על הנביא אמר שובה ה' עד מתי והנחם על עבדיך, שוב כעסך ותהיה כאיש מתחרט על מה שקרה לאוהבו כאשר כעס עליו, והוא הבטחת אלקים לנו ע"י נביאנו כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם, והתפלל הנביא שיקויים זה ואמר והנחם על עבדיך".

וגם מבחינת תוכן הדברים יש השוואה רבה בין הפסוק הפותח את שירת האזינו לכמה ממזמוריו של משה רבינו ע"ה, שפסוק זה מדבר על יושר משפטי הנהגת השי"ת בעולמו, וזה ממש עניינו של מזמור שיר ליום השבת, וכן נזכר עניין זה בסוף מזמור לכו נרננה כנ"ל, וכן במזמור תפילה למשה עסק בענין זה, אמנם לא בביאור הענין אלא בתפילה לה' שיביא את הישועה לצדיקים שכעת רע להם, ואז יראו את אמיתת הנהגתו, כמו שאמר יראה אל עבדך פעלך, כנ"ל.

וכן דיבר משה רבינו בארוכה על ענין זה במזמור א-ל נקמות ה', תחילה התפלל על זה ואמר "אֶל נְקָמוֹת ה' אֶל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ. הַנֶּשֶׂא שִׁפְט הָאָרֶץ הַשֶּׁב גְּמוּל עַל גְּאִים. עַד מְתֵי רְשָׁעִים ה' עַד מְתֵי רְשָׁעִים יַעֲלֶזוּ. יַבִּיעוּ יַדְבְּרוּ עֲתָק וַתֹּאמְרוּ כָל פְּעֻלֵי אֲנִי. עֲמָךְ ה' יִדְכָּאוּ וְנַחֲלֶתְךָ יַעֲנוּ. אֶלְמָנָה וְגֵר יִהְרְגוּ וַיְתוּמִים יַרְצִחוּ. וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה יְהוָה וְלֹא יִבִּין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב", ואח"כ הוכיח את אלו המטילים ספק בהשגחת השי"ת ואמר "בִּינוּ בְּעָרִים בְּעַם וְכִסְיִלִים מְתֵי תִשְׁפִּילוּ. הַנֹּטַע אֲזַן הֲלֹא יִשְׁמַע אִם יִצֵּר עֵין הֲלֹא יִבִּיט", [ומה שאמר "בִּינוּ בְּעָרִים בְּעַם וְכִסְיִלִים מְתֵי תִשְׁפִּילוּ", הוא כעין מה שאמר במזמור שיר ליום השבת "אִישׁ בְּעַר לֹא יַדַּע וְכִסְיִל לֹא יִבִּין אֶת זֹאת"], ואח"כ ביאר שיסורי הצדיק הם טובה עבורו ושלות הרשע רעה עבורו ואמר "אֲשֶׁרִי הַגָּבֵר אֲשֶׁר תִּיִסְרֶנּוּ יְהוָה וּמִתּוֹרֶתְךָ תִּלְמָדְנּוּ. לְהַשְׁקִיט לוֹ מִיָּמֵי רַע עַד יִפְרָה לְרִשָּׁע שְׁחַת" ופירש רש"י "כי היסורין גורמין לו להשקיט להם מימי דין גיהנם עד שיראה שיכרה לרשע שחת", וכן אמר "כִּי עַד צָדֵק יִשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל יִשְׂרָאֵל לֵב", ופירש רש"י "כי עד צדק ישוב משפט. היסורין שלהם עד שיצדקו בשבילם ואחר המשפט כל ישרי לב יתקבצו כי יטלו שכרם".

וכן במזמור יושב בסתר עליון דיבר משה רבינו על שמירת הקב"ה על הצדיק בתקופת ההסתר והגלות, ובמזמורים צו-צט אמר שירה לה' על הגאולה העתידה שאז יגלה הקב"ה את כוחו

מזמור תפילה למשה איתא בספרי שאמרו משה רבינו ביום מותו, אך שאר המזמורים אפשר שהם חלק מהמגילות הנ"ל, אך יתכן מאוד שגם בזמן המדבר ובימי השופטים המשיכו לעסוק במגילות אלו, כי עדיין לא באו אל המנוחה ואל הנחלה, ואם כן גם את הפרקים לכו נרננה ותפילה למשה תיקן משה רבינו לאמרם בשבת.

ובספר אמת ליעקב להגר"י קמינצקי זצ"ל כתב לבאר לפ"ז את עניינו של הפרק "מזמור שיר ליום השבת" שלפי הפשט לכאול תמוה מה ענין המזמור ההוא ליום השבת, הא מלבד הפתיחה לא נזכר בו שום דבר השייך לענייני השבת, אך להנ"ל יתכן שמזמור זה הוא אחד המגילות שכתב משה לבני ישראל להשתעשע בהם בשבת, שבהם ניחם אותם ולכן פתיחתו היא "מזמור שיר ליום השבת".

ובפי' ר' חיים פלטיאל על התורה כתב: "ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי, ר"ת בשבת", ולהנ"ל יתכן שרומז שגם מזמור זה נכתב עבור יום השבת להשתעשע בו ולהתנחם מצרותיהם.

ונראה דמלבד זה שבשבת היו פנויים מהשעבוד גם השבת מצד עצמה היא הזמן הראוי להתבונן ולהתחזק באמונה בהשגחת הקב"ה על כל הברואים, כי השבת היא יסוד האמונה בבריאת העולם, ונכלל בזה האמונה שהקב"ה מנהיג את כל הבריאה גם היום ממש כמו בשעת הבריאה, וגם שהשבת היא מעין עוה"ב ויש בה נשמה יתירה, ואז יש יותר כח להשיג את ענייני ההנהגה העל טבעית.

וראה זה פלא שרוב המזמורים של משה רבינו נאמרים בכל ישראל בקבלת שבת, והמזמורים "תפילה למשה" ו"יושב בסתר עליון" נאמרים בתפילת שחרית של שבת, וכן חוזרים אז על "מזמור שיר ליום השבת" ו"ה' מלך", נמצא שכמעט כל מזמוריו של משה רבינו נאמרים בשבת, כפי שבזמנו נהגו ישראל להשתעשע בהם בשבת.

וקבלת שבת נאמרת בזמן תוספת שבת שאז נאמר "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד", ודבר בעתו מה טוב להשתעשע באותה שעה במזמורי משה רבינו, לרנן ולהריע לצור ישענו, אשר קידש את יום השביעי ורצה בו, להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו.

בני ישראל היו בארץ ישראל כפלים מהזמן שהיו בארץ לא להם.

מגילותיו של משה רבינו

הנה כפי שנתבאר מתוך הדברים שיש בידינו ממשה רבינו ע"ה, הרבה מהדברים עוסקים בענין צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, וכנראה יש לזה שייכות עם מה שביארו חז"ל בכמה מקומות שמשה רבינו ביקש להבין את ענין צדיק ורע לו, ומי שאנו שנעמוד בסודו של אדון הנביאים ע"ה, אכן על דרך הפשט יש לזה ביאור פשוט מאוד, כדלהלן:

דהנה כשבא מרע"ה לפני פרעה ואמר לו לשלח את בני ישראל אמר פרעה: "תכבד העבדה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר", ואמרו ע"ז במדרש (שמו"ר ה' י"ח): "והיו בידם מגילות שהיו משתעשעים בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלם לפי שהיו נוחין בשבת, אמר להם פרעה תכבד העבדה [על האנשים] ואל יהו משתעשעים ואל יהו נפישין ביום השבת", וכע"ז איתא במדרש תהילים מזמור קי"ט ואמרו שם שע"ז נאמר לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי",

ובהגות ר' מתתיהו שטראשון ב"ב י"ד ע"ב הביא מספר מאור עינים אמרי בינה פ"ד שכתב בשם חכם נכרי מימי רבינו הקדוש שמצא במגילה קדמונית "איך מרע"ה היה מוליך ומביא בידיו את ספר איוב לאחד אחד מזקני ישראל בשעבוד מצרים, למען ישמעו ולמען ילמדו כי יש תקוה לכל בוטח בה', שאחר הרע יקבל גם טוב וחסד ממנו", (והובא זה גם בסה"ד), וכתב רמ"ש דלפ"ז קרוב מאוד שהמגילות שנזכרו במדרש הנ"ל הם מספר איוב, ובהקדמת המלבי"ם לספר איוב כתב: "וע"כ אמרו חז"ל שמשה ע"ה כתב ספר איוב, ואמרו במדרש שהיה מנחם בו את בני ישראל בהיותם תחת סבלות מצרים", (ואולי כוונתו למש"כ בשמות רבה הנ"ל).

ולפ"ז נראה שגם חלק מהי"א מזמורים של משה רבינו בתהילים היו מאותם מגילות שכתב במצרים כדי לנחם את ישראל ולחזק את ליבם בימי צרתם, ולכן כל המזמורים עוסקים בענין זה של השגחת הקב"ה על הצדיקים, ושכל היסורים לטובה והכל באמת ובמשפט, ועל הטובה המיועדת להם לעתיד לבא.

ואמנם מזמור לכו נרננה על כרחך נכתב בסוף הזמן שהיו ישראל במדבר, שרק אז יכל לומר "אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר" וגו', וכן

עד, כי הזכות הנולדת ממעשיו גורמת לו להיות דבק באין-סוף, ודבקותו בדרכי הא-ל מנתקת אותו מאפסיותו ומרוממתו ומגדלתו על כל המעשים, והרי הוא נזר הבריאה היונק חיותו מממציא כל הנמצאות, ונעשה מבני היכלא קדישא לעולמי עד.

וזהו שאמר לנו הפייטן, אכן האדם בפני עצמו, בהיות יסודו מעפר וסופו לעפר, אם הולך אחר יצרו הרי הוא משול כחרס הנשבר וכו', ואין לחייו משמעות כלל וכלל, כי הם כחלום יעוף, וכיון שלא יצא לו מחייו מאומה, הרי הוא כאילו לא נולד, ואפשר שעדיף כך. אכן כל זה כלפי האדם עצמו, אבל היות "ואתה הוא מלך א-ל חי וקים", הרי שמי שזוכה לנער אחיזתו בחבלי שממון העולם, ומדבק נפשו רוחו ונשמתו ברשפי אהבה לבורא עולם, מקיים מצוותיו, הולך בדרכיו, הוגה בתורתו יומם וליל, הרי זכה להגשים מאמר הכתוב (דברים יא, כב): "לאהבה את ה' אלקיכם, ללכת בכל דרכיו, ולדבקה בו", ודבקות זו מדביקה את כל כולו לחיי נצח עדי עד, וכיון שכך הם הדברים, ודאי עלינו לנתר בשמחה לקראת עבודת בוראינו, להשתעבד לו בכל נימי הנפש ופעילות הרוח, ולזכות לאמור בנו (שם ד, ד): "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום".

זה שאמר הכתוב (משלי ט, יא): "כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים", ורצה לומר, שהדבק בבורא עולם מרבה את ימיו, שאינם כצל עובר וחלום יעוף, אלא הרי הם לפניו, וככל שדבק יותר ויותר בבוראו, הרי הוא מרבה את ימיו, כי ריבוי המעשים הטובים מרבה את השכר, מחזק ומכפיל את נצחיות הימים לחיי העד. וכפל לומר "ויוסיפו לך שנות חיים", היינו בעולם הזה, כי זכות דבקותו ומעשיו הנאים גורמת לו להכתב בספר חיים טובים של העולם הזה למען יוסיף להרבות טובה וברכה, והרי הוא זוכה ל"שנות חיים", כלומר, שנים של מעשים טובים שנמנות כשנות חיים, ולא שנים של הבל ורעות ורוח שאינם אלא כחלום יעוף, רוח הולך ולא ישוב, ספו תמו כרגע.

ובדברינו יהל אור על הפיוט שאנו מסיימים בו את תפילת המוסף, לאחר תפילת בספר חיים ברכה

איגרת ששלח הגאון האמיתי רבי אברהם חנוך שפיגל שליט"א "מעתיק שמועה דבית בריסק" לפני שנתיים והוא בנותן טעם גם לעכשיו בין כסה לעשור תשע"ט

לידידי היקרים, הרב יהודה קורנפלד שליט"א והרב אבי פיש שליט"א

אמנם אינני ראוי להיות בין המדברים, אבל שמעתי מר' יהודה שנהנתם ממה ששלחתי לכם, לכן אמרתי לנפשי הבה אחלוק עמכם עוד אי-אלו דברי התעוררות שהאירו מן השמים בלבי, אולי נתחזקה יחד לעבוד את בוראינו ביתר שאת ויתר עז, ונזכה יחד לתשובה שלימה, ולאור באור החיים.

מנהגינו לומר בתפילת מוסף של ראש השנה, בחזרת הש"ץ, את הפיוט "ונתנה תוקף", ובסיומו אנו אומרים: "אדם יסודו מעפר וסופו לעפר, בנפשו יביא לחמו, משול כחרס הנשבר, כחציר יבש וכו', ואתה הוא מלך א-ל חי וקים". מאז ומעולם הבנתי כוונת הפייטן בזה לצייר לפנינו את אפסיות האדם אל מול מלך מלכי המלכים הקב"ה, והרי הוא כאומר לאדם, מי אתה אנוש בר-חלוף, הרי כל ימיך כחלום יעוף, ומה הם ליד המלך שחי לעולם, ועל כן גור לך מעוונותיך, ושוב בתשובה שלימה לפניו. ברור שהבנה כזו מביאה את האדם לנמיכות רוח, נכאות לבב, ועלולה לגרום רפיון לרוחו בעת שיחוש באמיתות הדברים.

והאירה לי מחשבתי, כי יתכן להבין את הדברים בפנים מסבירות, ואפשר שכוונת הפייטן דוקא לעודד ולהפיח תקוה. כי באמת אדם ההולך כסומא אחר יצרו הרע, שוקע במדמנת חשוקי תבל, מבזבז זמנו הקצוב לו ברדיפה אחר הנאות חולפות ללא תועלת, שוטה הוא, כי מה הם חייו, ציץ נובל, צל עובר, רוח עברה בו ואיננו. אולם, כל זה איננו מוכרח, ויש תקוה לאחרית אנוש, כי לעומתו, אדם שזכה לחיות חיי תורה ומצוות, לקיים רצון בוראו, הרי הוא זוכה מכח מעשיו לחיי

ואמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה, ובמה בשופר", ע"כ.

והמתבונן רואה, דבכל זמן דין צריך להביא קרבן מהדבר הנידון כדי שיתברך בדינו, דבפסח שנידונים על התבואה צריך להביא קרבן מן התבואה כדי שתתברך, וכן בעצרת ובחג, וא"כ הדבר פשוט דבראש השנה שכל באי עולם עוברים לפניו ונידונים, הרי שצריך האדם להביא את עצמו קרבן כדי שיתברך בדינו, ומטעם זה צריכים אנו לעשות עצמינו כקרבן.

ובזה מבואר סיום דברי ר"ע: "ואמרו לפני בראש השנה מלכיות" וכו', שלכאורה אין מובן איזה המשך יש בזה לתחילת דבריו, בהם ביאר טעם הקרבן המיוחד שניצטוו להביא בכל מועד, ובראש השנה שאין איזה קרבן מיוחד, היה לו לשתוק.

ולהאמור מבואר, דגדר ש"תמליכוני עליכם" הוא קבלת עול מלכות שמים מוחלטת, הכרה ברורה בבעלותו על העולם, כניעה וציות לכל ציווי היוצא מפי הקב"ה, כראוי למי שמקבלים עול מלכותו. וזה האופן המעשי של האדם המקריב את עצמו קרבן לבוראו, שעל ידי שמקיים רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה ברמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, נעשה הוא קרבן כליל לבורא עולם.

ומעתה דברי ר"ע מקושרים היטב, כי לאחר שטבע את הכלל, שבכל זמן מן הדינים צריך להקריב קרבן מהדבר הנידון, סיים לומר דאף בר"ה הוא כן, והיות והאדם נידון בו וצריך להקריב את עצמו קרבן, לכך אמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם בכל מעשיכם ובזה תחשבו קרבן עולה ותתברכו בדינכם ויעלה זכרוניכם לפני לטובה, ובזה ביאר גם מה הטעם שבר"ה צריך האדם לעשות עצמו כקרבן. (ומ"מ לא יכל לומר מפני מה אמרה תורה הקריבו עצמכם קרבן, משום שלא מצינו שאמרה כן בפירוש, ורק רמזה בדרך רמז כמ"ש האליהו רבה. ומטעם זה גם שינה את הסדר ממה ששנוי

ושלום וכו': "ונאמר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים, לחיים טובים תכתבנו, אלהים חיים כתבנו בספר החיים, ככתוב ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום". ובאים אנו לומר בזה, כי היות "ובי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים", היינו שהעוסק בתורה ובמצוות יש משמעות לשנות חייו וריבוי ימיו, לכן, אנא, אלקים חיים, תכתוב אותנו בספר החיים כדי שנזכה לבחינה זו, ובזה גם חיינו יהיו חיי-עד, כמאמר הכתוב: "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום".

* * *

הראשונים לימדו אותנו לומר סליחות בהגיע הימים הקדושים, ימי הטהרה, ולבני אשכנז תיקנו לא לפחות מארבעה ימי סליחות, ובמשנה ברורה (סימן תקפ"א סק"ו) הביא טעם לזה מאליהו רבה, וז"ל: "שכן מצינו בקרבנות שטעונים ביקור ממום ד' ימים קודם הקרבה, ובכל הקרבנות בפ' פנחס כתיב והקרבתם עולה, ובר"ה כתיב ועשיתם עולה, ללמד שבר"ה יעשה אדם כאלו מקריב את עצמו, ולכן קבעו ד' ימים לבקר כל מומי חטאתו ולשוב עליהם", עכ"ל.

ושאלני אחד מידידי שיחי', אמנם נכון שמצאנו רמז בתורה שצריך אדם בר"ה לעשות כאילו מקריב את עצמו, אבל מה הטעם לזה, ומה ענין זה שיעשה אדם עצמו קרבן ביום ראש השנה.

והשבתי, דבמשנה בר"ה טז. תנן: "בארבעה פרקים העולם נידון, בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון וכו', ובחג נידונין על המים", ובגמ' שם איתא: "תניא א"ר יהודה משום ר"ע, מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח, מפני שהפסח זמן תבואה הוא, אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת, מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא, אמר הקב"ה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו פירות האילן. ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג, מפני שהחג זמן גשמי שנה הוא, אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה.

ואהיה נידון בגיהנום. בנקודה זו הקב"ה איננו משיב, אלא על כרחיה של הנשמה נוטלה ומטיל אותה לעולם הזה, אל הגוף העכור, וההמשך ידוע.

לאחר שאנו מאריכים בוידוי לפרט את כל חטאינו, רוחינו עגומה מאד, החשבון שובר לבבות, וכי לשם כך באנו לעולם?

ומכאן פורצת זעקה לבורא עולם: "א-לקי עד שלא נוצרתי איני כדאי", נכון, עד שלא נוצרתי וירדתי לעולם הזה לא היתה לי שום זכות, ונהייתי מזיו אורך בחסד גמור, היתה בכך בושה כי לא הייתי כדאי, אבל לכל הפחות לא הכתמתי נשמתי, לא הוכהה אורה, וזיו אורך נגה עלי ללא מסך, ונהייתי מכך, ואילו עתה... ראה איך צדקתי בטענתי אליך, בסירובי לרדת לעולם השפל, כי חטאתי והעויתי כל-כך, והיה לי עדיף אילו לא נוצרתי - "ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי", ואף שהבטחת לי ריוח, למעשה לא הרוחתי מאומה, כי הנני מלוכלך בחטא, ונותרתי "לפניך כלי מלא בושה וכלימה", ואף אם בטובך הגדול תחונן אותי מאורך הרי יהיה זה שוב לחם חסד, כי לא זכיתי במעשי, ואשאר מלא בושה, ועתה אף נוספה כלימה על ידי מעשי הרעים שמונעים ממך מלהאיר עלי מאורך הגדול.

לפי זה נמצא חלילה שרצון הבורא בבריאת העולם לא יבא אל תכליתו, ולכן אני מפיל תחינתי לפניך, בא ונחדש את ההסכם שעשינו לפני שירדתי לעולם, היינו, אני אשתדל מכאן ואילך לעשות רצונך, ומנגד, אתה תמחוק את מה שחטאתי לפניך ברחמיך הרבים, ולא על ידי יסורים – כדי שלא אפסיד מירידתי לעולם, אלא ברחמים גרידא, ומעתה, כשאהיה נקי, ו"נפתח דף חדש", אם אעשה מעשים טובים תוכל לתת לי שכר טוב ושלם לנצח, ולא יהיה זה לחם חסד שיש בו בושה, אלא כמו שאתה רצית שיהיה לחם זכות, ונמצא שבזה יבא רצונך אל תכליתו, והטוב והמטיב יוכל להטיב טוב אמיתי לבריותיו.

במשנה, שבמשנה נזכר דין מים בחג אחרון, וכאן הזכיר דין אדם האחרון, והיינו משום שבדין החג יכל לומר מפני מה אמרה תורה, משא"כ בדין האדם בראש השנה שבזה לא מצינו בפירוש שאמרה תורה כן. מיהו גם ניסוך המים בחג נלמד רק מרמז, אולם בכל אופן יש חילוק, שהרמז של ניסוך המים מלמד דינים, ודו"ק.)

* * *

אוסף עוד התעוררות גדולה לרחמים ולזכות לקראת יום הכיפורים.

בגמר הוידוי אנו אומרים כך: "אלקי עד שלא נוצרתי איני כדאי, ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי וכו', הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה, יהי רצון מלפניך האו"א שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי לפניך מחוק ברחמיך הרבים, אבל לא על ידי יסורים וחלאים רעים".

ונראה שיש כאן מעין ויכוח בין הנשמה לבוראה, שכן אמרו חז"ל (אבות פ"ד מכ"ט): "על כרחך אתה נוצר, ועל כרחך אתה נולד", והביאור בזה, כי הנשמה עד ירידתה לעולם הזה נתונה במקור מחצבתה תחת כסא הכבוד, נהנית מזיו צחצחות האור העליון, ובבא העת קורא לה הקב"ה ומצוה עליה להתנתק ממקומה ולרדת לעולם התחתון. הנשמה מנסה לסרב, באומרה מה לי כי ארד לעולם השפל, מקום סחי ומיאוס, מה לי להכניס לראשי למלחמת היצר, טוב לי לשבת כאן להנות מאורך. ובורא עולם משיב לה: כדאי לך, ולטובתך והנאתך אני מצוה עליך לרדת, שכן כעת הנאתך היא "לחם חסד", ללא זכות, והנאה כזו איננה מושלמת, כי יש בה בושה, וכאשר תרדי למטה, תעבדי, תתאמצי לעשות רצוני, שכרך יהיה בדין וכהוגן, והנאתך תהא מושלמת. אולם הנשמה עומדת בסירובה, ואומרת: רבש"ע! עדיף לי הבושה של לחם חסד, מאותה מלחמה קשה ועקובה עם היצר האורב לפתחי בכל עת ועונה, ברור לי שאכשל ואענש, ומה לי ולצרה זו? וכי לא טוב לחם חסד אבל ודאי, על לחם המגיע בדין אבל ספק אם יגיע? מה גם שיתכן ואכשל לגמרי,

של התשובה שנעשה על ידי בני ישראל, אין עוברים שום עבירה, אלא רק מצות עשה של תשובה. אלא שבשלב שני, לאחר מעשה התשובה, יש נידון האם הקב"ה יקבל את תשובתם או לא. ואם יקבל את תשובתם, ישנו בזה הענין של מחזיר גרושתו ואיסור הלאו שיש בזה. אך אינו ענין לאם בני"י יכולים לקיים את המצוה או לא, היות ומהצד של בני"י אין שום מניעה של איסור, עד שנבוא לדון מצד עשה דוחה לא תעשה. [וזוה גרע מכל עשה דוחה לא תעשה בכה"ג שלא הוי בעידנא, דהתם עושה המצוה הוא זה שעושה אחר כך את העבירה, והתחדש בזה, שאם אינו בשעת מעשה המצוה וקיומה אזי אינו יכול העשה לדחות את הלא תעשה. אבל הכא אין בכלל עשיית לא תעשה על ידי עושה המצוה, ועל כן לא צריך להגיע לדין לא בעידנא. על אף שראיתי שיש מתרצים את עיקר ק' הכסף נבחר מחמת לא בעידנא, אך להנ"ל זה גרע ולא דמי כלל, ודו"ק].

ואם זה הוא כוונת תירוצו של בעל כסף נבחר, שאינו ענין כלל לדין עשה דוחה לא תעשה. אם כן, אין מקום לכל מה שדן הכפות תמרים בתירוצו, אי אמרינן עשה דוחה לא תעשה בתרי גברי באם אין עשה אצל אחד מהם. דכל המקומות שהביאו לדון בזה לא דמי להכא. דהתם ביבום, ובאונס, ישנו איסור על האיש שמקיים את המצוה, אלא שיש גם איסור ולא על הגברא השני שאיתו נעשית המצוה, ואילו קיום מצוה אין לו, ובזה הנידון האם שפיר אמרינן בכה"ג שעשה דוחה לא תעשה. אבל באם אצל עושה המצוה, אין כלל מעשה איסור בעצם מעשה המצוה, ורק לאחר קיום המצוה, בא אידך ועושה עבירה, הנה מאי שייך בזה נידון של עשה דוחה לא תעשה. וכולי עלמא יודו בזה, שאין כאן עשה דוחה לא תעשה.

ועוד יש להעיר, שאם זו כוונת תירוצו וכנ"ל, אזי אינו מדוקדק לשון הגמרא ביומא פ"ו ב', ששם נאמר דרבי יוחנן מפליג בגודל מעלת התשובה, "שדוחה את לא תעשה שבתורה". הרי שחזינן מהלשון הנ"ל, שיש כאן ענין של דחי' של עשה דתשובה את לא תעשה שבתורה. ואם כפי הביאור הנ"ל, הרי שאינו ענין כלל לדחי'. אלא שנאמר כאן חידוש, שעל אף שאין אצל השי"ת שום קיום עשה במה שמקבל הוא את תשובתם של ישראל, ואדרבא יש בזה איסור לאו, מ"מ מוכן הוא לעבור על הלאו ולקבל את תשובתם של ישראל. וזה הוא גודל מעלת התשובה, שהשי"ת מוכן לקבל את התשובה, על אף הלאו שיש

דומני שהרהורים אלה מערערים כל לב מרגיש, וצער העונות יכול לכפר ולהשיב אהבת הבורא אלינו, ובהיותינו טהורים וזכים נוכל לעמוד בפתח השער העולה בית ה', ונדחוק עצמינו להכנס בו, לקבל עלינו עול אהבת ה' ויראתו, לעובדו בכל לבבינו נפשינו ומאודינו, למסור לו נפשינו רוחינו ונשמתינו, או אז ירצה בורא עולם ויזריח לנו אלומות אור להאיר דרכנו החשכה, ואף בעולמנו השפל, העכור ואפוף כולו בביצת החומר, נחוש זוך עליון, אור עילאי המצחצח את הנפש, מחיה את הרוח, ומעדן את הנשמה, ומתוך כך נבוא לעובדו כל ימי חיינו עלי חלד, לזכות לשבת בבית ה', כי זה כל האדם.

כלו דברי ידידכם השפל
מתפלל לזכות בתשובה שלימה
ומברך אתכם בברכת הדיוט מלב שבור בברכת
גמר חתימה טובה,
שנת עליה ושגשוג בעסק התורה יראת שמים
וקיום המצוות,
מצורפת גם לצרכי העולם השפל, בבריאות
פרנסה ונחת

אברהם חנוך שפיגל

**תגובת אחד מגדולי הת"ח שליט"א, מחשובי
המנויים על הגיליון להרה"ג רבי בניהו כהן
שליט"א**

ה) עשה דוחה לא תעשה במצות תשובה.

א. בדבר מה שהובא ב"מלאכת מחשבת" פרשת ניצבים, מהרה"ג ר' בניהו כהן שליט"א, בענין עשה דוחה לא תעשה במצות תשובה. על אף שלא כתב שם לחדש שום דבר מדילי, אלא הוא רק סיכום דברי הכפות תמרים, ומנחת חינוך. מ"מ אכתוב כאן מה שיש להעיר במה שהובא שם.

ב. ותחילה אעיר במאי דלא הבנתי מעיקרא מאי דקשיא ליה לבעל כסף נבחר, שנימא שעשה של תשובה יבוא וידחה לא תעשה של מחזיר גרושתו לאחר שנישאה לאחר. דמאי שייך כאן נידון של עשה דוחה לא תעשה, והרי על ידי מעשה המצוה

מ"מ הרי ישנו איסור ולא גם אצל האחר שאינו מקיים המצוה, ומ"מ חזינן שיש עדיפות לקיום העשה מאשר עבירת הלאו שאצל האחר, ואם כן הוא, נימא הכי גם בתשובה שלצורך קיומה צריך בהכרח לעבירה על הלאו שיש אצל מקבל התשובה, ודו"ק היטב בזה.

ועוד יש לדון בדרך אחרת בזה. דהנה אם מוכרח הוא כמו שהתבאר לן, שלאחר שישנה מצות תשובה, אזי בהכרח הוא שיש עמה גם קבלה אצל השי"ת. הנה אם נימא שבכל מחזיר גרושתו לאחר שנישאת, ישנו איסור גם על האשה בזה שחוזרת ונישאת שוב אליו. [וכך נראה פשוט על פי מה שיובא להלן מהגמרא ביבמות פ"ד ב', שבכל אזהרה שהאיש מזהר בתורה, ממלא האשה גם כן מזהרת, מקרא דאיש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם, השווה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, עי"ש] אזי שוב יש לומר שדמי לנידון של יבום ואנוס הנ"ל, שהרי בהכרח יש מעשה איסור לכל מי שעושה מעשה תשובה, שהרי מוכרח במעשה תשובתו להיות חוזר ומתקבל את השי"ת, וממלא שותף הוא במעשה העבירה. ואם כן, ישנו נידון של עשה דוחה לא תעשה גם אצל עושה המצוה של תשובה, אלא שיש גם איסור ולא אצל מקבל התשובה, בלי שיהי' אצלו קיום מצוה של תשובה. ומיושב הכל בעזה"י, ודו"ק.

ג. והנה שם במלאכת מחשבת הנ"ל, הביא מבעל הכפות תמרים שהקשה על התי' הנ"ל, רק מסוגיא דיבמות שמבואר התם שיש מקום שיבוא עשה דיבום וידחה לא תעשה של חייבי לאוין או חייבי כריתות. על אף שאין קיום מצוה אצל האשה שנמי עוברת על האיסור. אך השמיט את מה שהקשה נמי מסוגיא דכתובות דף מ' א' בדין מצות האונס לשאת את האנוסה. ושאלה הגמ', שנימא כן גם באשה האסורה עליו מכח דין עשה דוחה לא תעשה. ועל זה שאל הכפות תמרים, שהא אין אצל האשה קיום עשה של ולו תיהי' לאשה, ומה אם כן ידחה את הלאו אצל האשה. אשר חזינן מכך, דאף בכה"ג לעשה לדחות הלאו.

ועל כל זה העיר שם ברעק"א. שהנה מה שמבואר בדברי הכפות תמרים באופן ברור שאף בכה"ג אמרינן עשה דוחה לא תעשה. הנה אין זה ברור ופשוט, שהרי מבואר בתוס' גיטין מ"א ד"ה לישא [וכן הוא בכמה מקומות בש"ס, בפסחים פ"ח א', ד"ה לישא, וב"ב י"ג א' ד"ה כופין. ורעק"א ציין רק לתוס' גיטין, ובמלאכת מחשבת ציין רק לתוס']

בקבלה זו. אך אין כאן שום ענין של קיום עשה הדוחה לא תעשה. שהרי גם אם השי"ת הי' מנוע מלקבל את תשובת בני", מ"מ בני" היו מקיימים את מעשה המצוה של התשובה, ולא הי' שום מניעה מלקיים את המצוה, ואין צורך לדחות שום איסור בשביל קיום המצוה. ועכשיו שכן התקבלה תשובתם, הנה אין זה משום הכח שיש בתשובה לדחות את הלאו, שהרי גם בלא זה היתה מתקיימת המצוה, שלא הי' בכח האיסור למנוע את המצוה, והרי היא נעשית כמו אילו לא היתה מתקבלת על ידי השי"ת ולא הי' נעשה כאן שום איסור לאו.

ואשר נראה לבאר בזה הוא כך. שהנה נראה פשוט, שאם לא מציאות של קבלת התשובה על ידי השי"ת, אזי מעיקרא לא היתה מצוה כזו בתורה לעשות מעשה תשובה, ואם השי"ת כתב בתורה את ענין מעשה התשובה, הרי שבהכרח הוא שנאמר בזה, שהיא גם מתקבלת על ידי השי"ת. ואשר מבואר בזה הוא, שאין מקום לקיום מצוה ללא האיסור לאו שיש בזה, ובלי האיסור אין זה המצוה והתשובה שנאמר בתורה. והיינו בכלל העשה הוא גם לעבור את הלאו על ידי האחר. וזה הוא בכלל כח העשה של התשובה, שיש בכוחה לדחות לא תעשה שבתורה, שלולי כן, לא היתה נכתבת התשובה בתורה כלל בתורת מצוה, ואם בכל זאת נכתבה היא בתורה, על כרחך משום שהיא עדיפה מהאיסור לאו שנעשה בזה על ידי השי"ת, ועל כן היא ניתנה לבני" כמצוה. וזה הוא בכלל גדר עשה דוחה לא תעשה, שלצורך קיום המצוה צריך האדם לדחות לא תעשה. ומשום שהוא עדיף, הרי הוא מתקיים. ואף הכא בתשובה, לולי עדיפותו על הלאו שבתורה, לא הי' נכתב כלל בתורה לעשות תשובה, ולא היתה מתקיימת מצוה זו כלל וכלל.

ומ"מ יש בזה מעליותא וחדוש מכל עשה דוחה לא תעשה שבתורה, היות ולא מצאנו שעשה עדיף על הלאו גם בכה"ג שהלאו נעשה אצל גברא אחר על אף שאצלו אין את קיום המצוה, ואף שאין אפשרות לקיום העשה לולי דחיית הלאו, מ"מ אין בכח העשה לדחותו או להתירו. ובזה שאני מעשה של תשובה שהוא ניתן אף בכה"ג שיהי' מוכרח האחר לעבור על הלאו. ואפשר שכל זה בכלל דברי הכסף נבחר. ואחר ביאור זה, שפיר יש מקום גם להערת הכפות תמרים מהא דמצאנו במצות יבום, ובמצות אונס לקחת את האנוסה במקום שיש איסור לאו. דאף שהתם ישנו אצל העושה מצוה גם איסור לאו,

להוסיף על זה גם את דברי הרשב"א בשו"ת סי' י"ח בשם רבי יוסף אבן פלוט, שס"ל כהנ"ל שאין על היבמה מצות עשה של יבום. והיינו שלא ניחא ליה למנחת חינוך לעשות פלוגתא בראשונים ולומר שבעלי התוס' הנ"ל ס"ל דלא כהרמב"ם והחינוך, ולעולם איכא מצוה גם על היבמה, וממלא לא קשיא כלל מסוגיא דיבמות. אלא בפשטות מודו כו"ע שאין מצוה על היבמה, ושוב בעינן ליישב לדברי התוספות הנ"ל את הסוגיא דיבמות.

ולזה בא במנחת חינוך עם חידושו הגדול, מכח הגמרא ביבמות פ"ד ב', שאיתקש אשה לאיש לכל העונשים שבתורה, וכל שהוא מזהר היא מזהרת. ומכח זה הבין, שכן הוא להיפך, שאם הוא אינו מזהר אז גם היא אינה מזהרת. וממלא ביבום לאחר שעשה דוחה לא תעשה אצל היבם, שוב הוא אינו מזהר בהלאו, וממלא גם היא אינה מזהרת בזה באותו המעשה ממש. וממלא לא איכפת לן שאין אצלה קיום עשה שידחה את הלאו, היות ואין אצלה בהאי מעשה אזהרה ולא. ומה שאין כן, בנידון של תוס' בגיטין הנ"ל, התם האיסור של לא תיהי' קדשה, הוא איסור נפרד שנאמר ביחס לישראלית להינשא לעבד. ועל כן אין בזה היתר מכח העשה של פריה ורביה שיש אצל החצי עבד חצי בן חורין, דאין עשה של אחד דוחה לאו שיש אצל אחר.

אכן כל זה מיישב היטב את דברי התוס' בגיטין הנ"ל. אך מה נענה לדברי התו"י בכתובות הנ"ל, שאף שם ס"ל שאין העשה שיש לאיש לשאת את האנוסה, דוחה את האיסור לאו שיש בנישואין של החייבי לאוין, וכגון ממזרת. והרי התם נמי הוי איסור ולא על האשה הנלמד מכח האיסור שיש על האיש, ובכלל ההיקש הנ"ל. ומדוע לא נימא שלאחר שהעשה דוחה את הלאו אצל האיש, שוב אין האשה באיסור לאו זה, שכשם שהוא לא מזהר היא נמי לא מזהרת.

ואכן עמד על זה המנחת חינוך בתו"ד, וכתב ליישב בזה הלשון, "ומ"מ גבי אנוסה דברי התוס' נכונים, דבדידה ליכא עשה, אף שהוא אינו מזהר, מ"מ אי אמרה לא בעינא, איסתלק העשה מכל וכל, אבל גבי יבום דהעשה במקומו עומד, למה לא יקיים, כיון דהיא גם כן לא תעביד איסורא." [ושאלה זו של המנחת חינוך ותירוצה, לא הובאו במלאכת מחשבת הנ"ל].

ודבריו צריכים לי עיון רב. שהרי אם נוקטים בביאור דברי התו"י כיסוד הנ"ל, שלא אמרין

בבא בתרא, וצ"ע] לאחד מהתירוצים, שאכן בכה"ג לא אמרין עשה דוחה לא תעשה. והיינו בענין עשה של פריה ורביה שיבוא וידחה איסור קדשה שיש על הישראלית הנישאת לחצי עבד חצי בן חורין. [ושם במלאכת מחשבת נראה כאילו מעיר כן מנפשיה על דברי הכפות תמרים, בעוד שזה נמצא בדברי רעק"א שמציין אליו שם].

ומה שהביא ב' ראיות לא כן. הנה מה שהביא מכתובות הנ"ל, הרי נעלמו מעיניו דברי התוס' ישנים שם שלהדיא ביאר כך את תירוץ הגמרא, דאי אמרה לא בעינא ליכא מצוה. והיינו שזה מוכיח שאין עליה חיוב מצוה, ושוב אין מה שידחה את האיסור לאו שיש עליה, ולא די בזה שיש עליו חיוב וקיום מצוה דולו תיהי' לאשה. [וכל זה השמיט במלאכת מחשבת שם, וכנ"ל שהשמיט זאת גם מדברי הכפות תמרים].

ומה שהביא מסוגיא דיבמות, הנה זה לא ברור שאין האשה מחויבת במצות יבום, ובאמת המצוה חלה גם עליה. וכן הביא מדברי הפנ"י שנקט כן בכתובות הנ"ל. ועכ"פ חזינן שאין זה ברור ופשוט כפי שנקט בכפות תמרים.

אך אכן יש מקום לדבריו, שהרי ישנם עוד תירוצים בתוס' הנ"ל בנידון של פריה ורביה, וי"ל שמהא שתירצו אחרת, הוא מחמת שס"ל שאף בכה"ג אמרין עשה דוחה לא תעשה, וכדברי הכפות תמרים. וכמו כן, לשאר המפרשים בסוגיא דכתובות הנ"ל, שלא ביארו כדברי התו"י הנ"ל, הנה נראה שהוא מטעם הנ"ל, וכדברי הכפות תמרים. וכל מה שיש להעיר על דבריו הוא רק על זה שהדבר פשוט וברור בלי חולק, ולא כן הוא וכנ"ל.

וככל החיזיון הזה ממש, כן הוא בדברי המנחת חינוך מצוה א' אות ט"ו, שהביא את דברי הכפות תמרים הנ"ל, והקשה עליו ככל הנ"ל, ממש כדברי רעק"א.

ד. ואחר שהי' ברור לו למנחת חינוך הנ"ל, כדברי התוס' גיטין הנ"ל, ותו"י בכתובות הנ"ל, שלא אמרין בכה"ג עשה דוחה לא תעשה. הוקשה לו מהא שהוכיח הכפות תמרים מסוגיא דיבמות לענין מצות יבום, שכן אמרין בכה"ג עשה דוחה לא תעשה. ולתרץ ולומר כדברי הפנ"י הנ"ל, שאף היבמה בכלל המצוה של יבום, ושפיר יש אצלה גם העשה וגם הלאו כמו אצל האיש. הנה זה לא ניחא ליה, לאחר שהוכיח מדברי הרמב"ם והחינוך שמוכח שס"ל שאין עשה של יבום אצל היבמה אלא רק אצל היבם, והדרא ק' לדוכתא. ואכן יש

נאמר במקום האי עשה דולו תיהי' לאשה, שהרי אין הכרח שיהי' עליו חיוב המצוה, דתליא בדעתה ורצונה, ואי אינה רוצה, ליכא כלל חיוב של מצוה לשאת אותה, וכיצד נימא שבמקום ומצב זה, לא נאמר כלל דין איסור הלאו של ממזרת, והרי שפיר נאמר הוא גם במצב זה שנפגשו יחדיו, באם היא תמאן בנישואין. וכל מה שיש מקום לדון באם כן רוצה בנישואין, הוא רק בגדר דין דיחוי בעלמא, שקיום העשה דוחה את איסור הלאו, על אף שהוא קיים ונאמר במצב זה. ובכה"ג הרי לא יועיל זאת לדחות גם לאשה את איסור הלאו שיש עליה במעשה זה של נישואין. ושפיר אם כן ביאר התוס', דלא אמרינן בכה"ג עשה דוחה לא תעשה.

ו. ומעתה לאחר שהתיישבו דברי בעלי התוספות עם המבואר בסוגיא דיבמות בענין מצות יבום וכנ"ל. יש לדון במצות התשובה אשר פתחנו בה. האם יעמוד תירוצו של בעל כסף נבחר, שאין שייך כאן הדין הכללי של עשה דוחה לא תעשה, וממלא תובן מעלת וגדולת התשובה. או דלמא שתעמוד בזה שאלת הכפות תמרים הנ"ל, דדמי זה למצות יבום שאמרינן ביה עשה דוחה לא תעשה.

ולכאורה נראה שאף הכא אפשר לבאר שדמי למצות יבום וכפי שביאר המנחת חינוך הנ"ל, שכל שאצל עושה המצוה ישנה דין דחי' והיתר של האיסור מדין עשה דוחה לא תעשה, שוב הרי הוא בכלל זה שכל שאינו מוזהר באיסור אף האשה אינה מוזהרת, וצריך הי' להיות שאף בזה הדין פשוט שעשה דוחה לא תעשה, ואין כאן מעלה וגדולה של מצות התשובה.

אך לאחר העיון אין זה נכון. דהכא במצות התשובה הוא נעשה בדרך הפוכה. שהרי אם הנידון על מחזיר גרושתו לאחר שנישאת לאחר, האם נדחה איסור זה על ידי מצות התשובה. הנה הרי מי שמקיים את המצוה של התשובה, הוא דוקא כנסת ישראל שהיא הנמשל של האשה שנישאת לאחר אחר הגירושין. ואילו הקב"ה הוא הנמשל של הבעל אשר מחזיר את גרושתו. ואם כן, הרי נמצא שהעשה של מצות התשובה אשר דוחה את האיסור מצד האשה שלא לחזור אל הבעל, הוא זה שרק הותר במעשה המצוה, אבל אין כאן את הכלל שכל שאינו מוזהר גם היא אינה מוזהרת, שהרי כאן האינו מוזהר מכח העשה הוא בדוקא האשה דהיינו כנסת ישראל, וכיצד זה יועיל להתיר גם לאיש המשול להקב"ה את האיסור לשוב לקחתה. ואדרבה יש מקום לומר בדיוק להיפך, שכשם שאצל האיש נשאר האיסור והרי

עשה דוחה לא תעשה בתרי גברי, שאצל אחד ישנו עשה ולא תעשה, ואצל אידך ישנו רק לא תעשה [וכל שכן הוא, אם יש רק עשה אצל אחד, ולא תעשה אצל האחר, כפי הציור בתוס' גיטין הנ"ל] אזי בהכרח הביאור בתי' הגמרא דאי אמרה לא בעינא ליכא בכלל מצוה על האונס, הוא אינו כדברי רש"י שמלמדים אותה שתמאן בנישואין. אלא הכוונה היא, שזה הוא סימן והוכחה שאין היא חייבת במצוה, ועל כן יכולה למאן בקיום המצוה. וממלא שוב, אין מקום לעשה דוחה לא תעשה, היות ואצלה יש רק לא תעשה בלא חיוב עשה. ואשר מעתה, כל שהיא רוצה בנישואין, הרי ישנו העשה, אלא שהוא נמנע מלעשותו מחמת הלא תעשה שיש אצלה. אך לאחר היסוד הנ"ל, שעל ידי דיחוי הלא תעשה שאצל האיש, שוב גם היא אינה מוזהרת, אם כן שוב הרי אין איסור לא תעשה דידה מונע ממנו מלקיים את המצוה.

ה. ואשר נראה בביאור דבריו בעזה"ת. דהנה בעיקר מה שכתב המנחת חינוך, שכיון דהוא אינו מוזהר באיסור מכח שעשה דוחה לא תעשה, היא ג"כ אינה מוזהרת. סברה זו צ"ב, שהרי אף האיש מוזהר עליה בל"ת, אלא שקיום העשה דוחה ל"ת. וא"כ כיון שהוא בכלל האזהרה, מסתבר שאף היא בכלל האזהרה. וי"ל בדעתו שגדר עשה דוחה ל"ת הוא, שאינו מוזהר על הלאו לגבי מצב זה שיש בו קיום העשה. וכמבואר בפירוש רבינו נסים גאון שבת קל"ג א' ד"ה אימור, דגדר עשה דוחה ל"ת הוא, שלא נאמר הלאו היכא דאיכא עשה. ולכן לגבי האיש חשיב שאינו מוזהר על הלאו במקום דאיכא עשה, וממילא אף האשה אינה מוזהרת באופן זה, אף שאצלה ליכא דין דחיה.

ואשר לפי זה נראה ברור, דכל סברא זו מישר שייך לומר, רק היכא שהמצוה קיימת בתמידות במקום מפגש עם איסור הלאו, וכהא דמצות יבום, באם נפלה לפני היבם, יבמה האסורה עליו באיסור לאו, ואין אפשרות שהמצוה תתבטל בעודה עומדת לפניו ליבום. אזי על כה"ג אפשר לומר, שלא נאמר הלאו במקום חיוב מצות העשה של יבום, שהרי המצוה מוכרחת להתקיים גם במצב זה. ומה שאין כן הוא, בכה"ג של אנוס ואנוסה דאיכא מצות עשה דולו תיהי' לאשה, הנה לאחר שנלמד מקרא, שכל חיוב מצוה זו על האונס הוא תלוי בדעתה ורצונה לנישואין, ואם אינה רוצה, אזי אין כלל חיוב של מצוה על האונס לשאת אותה לאשה. אזי במקום שהאנוסה היא מהנשים האסורות עליו, וכגון ממזרת, הנה ברור שאין מקום לומר, שהאיסור לאו של ממזרת לא

עשה דוחה לא תעשה שבתורה. וביותר הוא, שאם אינו נידון כאיש, אם כן שוב גם לא יהי' נידון כאן של אשה גרושה שנישאה לאחר, שהרי אם אין איש, אין איסור גם על האשה, היות ולא חוזרת לאיש, ושוב לא צריך להגיע לעשה דוחה לא תעשה. ואם כן מינה וביה מוכח מחז"ל זה, שאכן הקב"ה שומר את התורה כבני אדם, אך מאידך לפירושו הנ"ל מוכח שלא כן הוא, והוי תרתי דסתרי.

ואשר נראה מוכרח ומבואר לפי דרך זו הנ"ל, שאכן נאמר כאן בדברי רבי יוחנן, ששאני מצות תשובה מכל מצוות התורה שיש בכוחה לדחות לא תעשה שבתורה, אף שהלא תעשה קיים גם אצל האחר ללא קיום העשה. והוא גזה"כ שאמרה תורה בהכרח שהכא דוחה. דהרי כמו שהתבאר בתחילת הדברים לעיל, הנה בזה גופא שהקב"ה כתב בתורה את מצות התשובה, הרי שבהכרח הוא שהוא מועיל לבטל הפשעים, ומהני לשוב אל השי"ת על ידי מעשה התשובה, ובהכרח הוא שהוא מקבלם בתשובה. ואם כן בעצם זה שכתובה מצות התשובה בתורה, מוכרח הוא, שהיא דוחה את הלא תעשה אף בכה"ג הנ"ל. דהרי זה מצב שנמצא בעצם המצוה, ואין לו אפשרות אחרת כלל וכלל. ואין זה בכלל דיני ופרטי עשה דוחה לא תעשה שיש בתורה, והוא יוצא מן הכלל.

ח. ודרך אגב יש כאן מקום לעורר בעצם הכתוב בירמיה ג' הנ"ל בדברי רבי יוחנן. וז"ל, "לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלוא חנוף תחנוף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה'. ובמצודת דוד פירש את הענין על עוון עבודה זרה. ומכל מקום צריך להבין, כיצד הוא שעל ידי עוון ע"ז, ישנו כאן מעשה נישואין אל איש אחר. ובשלמא מעשה קידושין של בני ישראל עם השי"ת, נעשה במעמד הר סיני על ידי מתן תורה וכפיית ההר כגיגית וכו', וכידוע הדבר באריכות במפרשים, שהי' מעמד של קידושין נישואין וחופה, ואכמ"ל. ברם היכן הוא הנישואין לאל אחר שהוא העבודה זרה, בעצם זה שעבדו עבודה זרה. ולכל היותר יש כאן רק מעשה של זנות תחת בעלה, והיינו בעצם זה שעבדו לאל אחר, הרי שזה סתירה למה שהם התייחדו בקידושין להיות עובדים להשי"ת בלבד, ונאסרו לעבוד אלילים אחרים. אך היכן ישנו בזה ענין מעשה קידושין ונישואין לאל אחר.

הוא מוזהר, הנה אף היא תיהי' מוזהרת באיסור ולא יועיל לה מה שהיא באה לקיים מצות עשה של התשובה.

ז. ומה שיש להעיר עדיין על דרכו של הכסף נבחר הנ"ל. דהנה נמצא לפי דבריו, דאכן הכא בנידון התשובה, מעיקר הדין אין מקום לומר כאן את ההלכה של עשה דוחה לא תעשה, ואין מקום לקבל את תשובתם של כנסת ישראל ולשוב אל השי"ת, היות ובזה כביכול עובר האיש במשל באיסור של החזרת גרושתו לאחר נשואין לאחר. ואשר מעתה אינו מובן, מה באמת ההיתר לקבל את תשובתם של כנסת ישראל. ובפשטות ההבנה בזה היא, שהשי"ת מוכן לעבור על זה, משום מעשה תשובתם של ישראל, וזה הוא הביטוי למעלת גדולת התשובה.

ברם זה אינו מיושב היטב ובתרתיו. חדא, דלשון רבי יוחנן בגמרא יומא הנ"ל הוא, שגדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה. והרי להנ"ל אין כאן מקום לדחי' של הלא תעשה, אלא להיפך הוא, שכביכול השי"ת מוכן לעבור על האיסור רק על מנת שישבו בני ישראל בתשובה על פשעיהם. והיכן כאן העשה דוחה לא תעשה. ובזה הי' מקום לתרץ בדוחק על דרך מה שהתבאר לעיל, שאין הכוונה ממש לעשה דוחה לא תעשה, אלא ליסוד שנאמר בדין עשה דוחה לא תעשה, והוא שיש עדיפות לקיום מצות עשה מפני איסור לא תעשה שבתורה, ואף הכא חזינן שעדיף ליה להשי"ת מצות העשה של כנסת ישראל מאשר האיסור לא תעשה שנעשה על ידו כביכול.

אלא שיש עוד לשאול על דרכו הנ"ל. שהרי מצינו במקומות רבים בחז"ל, שהקב"ה כביכול מקיים את המצוות, וכן מפורש במדרש רבה שמות ל' ט', וברושלמי ראש השנה פ"א ה"ג. ואם כן הוא, כיצד אפשר לבאר כאן בדברי רבי יוחנן, שאין הקב"ה שומר את התורה כביכול.

ובדוחק צ"ל, שהאי מימרא דרבי יוחנן פליג על המקומות הנ"ל בחז"ל שמבואר בהם שהקב"ה כביכול שומר את התורה, אלא להיפך הוא, ש"אל אנכי ולא איש" [הושע י"א ט'], ואשר על כן לא חלים כלפיו איסורי תורה שנאמרו ביחס לאיש ואישה. אלא ששוב קשה, מה הוא אם כן הגדולה בזה שהעשה דוחה לא תעשה, הרי אם משום שהכא שאני מחמת שישנו איסור גם אצל האיש שאינו מקיים המצוה, הרי אל הוא ולא איש, ואין מקום לאיסור כלפיו, ונשאר רק האיסור כפי כנסת ישראל שנידונים כאישה, ובזה שפיר הוי ככל

גירושין ונישואין של כנסת ישראל אל האל האחר, ודו"ק היטב בזה. ואכן בלשון הפסוק בירמי' הנ"ל, אינו מוזכר כלל ענין גט כריתות, אלא רק גירושין ושילוחין בלבד, והביאור כמו שהתבאר לן.

ט. ועדיין יש להאריך בזה, בסתירות שיש בזה במדרשי חז"ל, ועמד בזה כבר בספר כסף נבחר להגאון רבי יאשיהו פינטו הנ"ל בספרו הנ"ל לפני כארבע מאות שנה, ועוד חזון למועד לדון בדבריו. והאמת היא, שלאחר העיון בגוף הספר ממש, נראה ברור שהמחבר הולך שם בדרך אחרת בהבנת דברי רבי יוחנן, ודלא כמו שהבינו בדבריו, ודלא כפשטות הגמרא. והיינו ששם הוא מבאר, שאכן אין הנידון כאן על עשה דוחה לא תעשה, מצד האיסור של מחזיר גרושתו לאחר שנישאת לאחר. אלא הנידון הוא על איסור להחזיר את אשתו לאחר שזינתה תחתיו וגרשה מביתו מחמת טומאתה, ועי"ש בכל דבריו מה שהכריחו לזה. ומ"מ יש להעיר בזה, דהרי אם כן, הרי זה נידון של עשה דוחה לא תעשה ועשה, ולא רק של עשה דוחה לא תעשה בלבד. ואכן כך ביאר הכפות תמרים את הגמרא, ובזה תירץ את שאלת הכסף נבחר הנ"ל, דמה חידוש הוא בהאי עשה של תשובה שדוחה לא תעשה. אך כמובן שכל זה דוחק בלשון הגמרא, דאיתא רק עשה דוחה לא תעשה שבתורה, והעיקר חסר מהספר.

והנה עוד עולה ברעיוני להעיר על עיקר תירוץ של הכסף נבחר הנ"ל, והוא על פי שהתבאר לן לעיל. דהנה בזה גופא שהתורה כתבה את מעשה התשובה בתורה בתורת מצות עשה של בני ישראל לשוב בתשובה אל השי"ת כפי שהיו בתחילה. הנה הרי מוכרח הוא לומר שיש בזה גם קבלת השי"ת את תשובתם, ולא יתכן תשובה גמורה בלי קבלת השי"ת את התשובה להיותו קרוב אליו כבתחילה. הנה נראה שאם כך הוא, הרי בהכרח הוא לומר, שחלק מיסוד קיום המצוה של התשובה, הוא שהשי"ת מקבל את תשובתם של ישראל, שהרי לולי זה, אין מקום למצוה כל עיקר. ואם כן נמצא, שהשי"ת נמי שייך בקיום המצוה של ישראל, ואין זה רק קיום עשה מצד בני ישראל השבים בתשובה, וגם מוכרח הוא לקבל תשובתם, ואין זה כאנוסה שיכולה למאן בעשה של האנוסה ולהפקיעו. ואשר לפי זה, נפל כל מהלך תירוץ של הכסף נבחר, וצ"ע בזה.

י. ועתה נחזור לעיקר חידושו של המנחת חינוך שהובא לעיל. שנקט לסברא פשוטה, דבכל חייבי

ונראה לומר בזה, שאכן בעצם זה שהלכו ועבדו עבודה זרה, ואלילים אחרים, הנה בעצם זה ישנו נישואין לאל אחר. והוא משום שבזה נידונים כבני ישראל קודם מתן תורה, והיינו כבני נח. שהרי ברור שאלילים אחרים נידונים כעכו"ם לכל דבר, ואצל בני נח ועכו"ם הדין הוא, שהם נעשים לבעל ואשה על ידי שמייחדה אליו ומביאה לביתו, ללא צורך במעשה קידושין. וממלא דן אותם השי"ת במעשה זה כמי שהתייחדו עם אלילים אחרים, ודן אותם כנשואים להם כפי הדין שקיים אצל בני נח. וביותר נראה, שעצם זה שקיבלו על עצמם להיות עובדים לאלילים אחרים, הנה בזה הפקיעו עצמם מלהיות נידונים כבני ישראל, ולהיות נידונים כעכו"ם לכל דבר וענין, אשר על ידי יחוד בעלמא נהיו לאיש ואשה. ובזה התחדש, שאם רוצים לחזור ולשוב אל השי"ת, הנה הם נידונים כחוזרים לאחר נישואים לאחר.

אלא שעדיין יש מקום להעיר בזה, והוא הענין המבואר כאן, שישנו שילוח ומעשה גירושין של השי"ת לכנסת ישראל. דהיכן מתקיים בזה דין הגט כריתות, ומעשה השילוחים של השי"ת. וביותר הוא דקשיא לן, דהרי לא יתכן שהשי"ת עביד שילוחין וגירושין עוד קודם שזנו בני"י עם עבודה זרה. ואם כן, הרי בעצם זה שפשעו בני"י והלכו ועבדו ע"ז, הנה הם צריכים להיות נידונים כמעשה של זנות תחת בעלה, והרי היא אסורה על בעלה לעולם בלאו ועשה, או רק בעשה כמבואר ביבמות י"א. ואף אם נימא שהי' שילוחין וגירושין לאחר שזינתה תחתיו בזה שהלכו לעבוד ע"ז, הנה מ"מ אינו נידון של מחזיר גרושתו לאחר נישואין שהוא רק באיסור לא תעשה, אלא יש כאן דין אחר של טומאה תחתיו, ובזה יש מ"ד דאיכא לאו ועשה.

ואשר נראה גם בזה לומר על דרך הנ"ל. והוא שהן אמת שלא הי' כאן מעשה גירושין על ידי גט כריתות, אלא שהיות ובני ישראל הלכו וקבלו על עצמם לאלוקים אחרים את האלילים האחרים, הנה בעצם זה, הרי הפקיעו עצמם מרשות השי"ת מלהיות נידונים כבני ישראל. ובזה דן אותם השי"ת כעכו"ם שדינם להיות לאיש ואשה על ידי יחוד בעלמא, וכן גירושין דידם הוא על יד שמשלחה מביתו, או הלכה מביתו והיתה לאיש אחר. אלא שאם רוצים הם לשוב אל השי"ת ולהיות שוב כבני ישראל, הנה עתה הם נידונים שוב כבני ישראל שאסור לאשה לחזור לבעלה אחר שנישאת לאחר. ונמצא לפי זה, שבעצם עבודת העובדה זרה, הרי באים כאחת נעשה בזה

מוזהר באיסור זה, ורק במצב זה שיש עשה בעצם הביאה, וישנו דין דחי' לאיסור, מ"מ גם זה בכלל זה שאינו מוזהר עד כדי שגם היא נמשכת אחריו, ואינה אסורה בזה. והכי נמי חידש הערוך לנר היכא שאין אזהרה רק משום שהוא קטן, על אף שיש בזה חפצא של איסורא, ויש בזה איסור לא תאכילום לקטן, ומ"מ היות ואין אזהרה לקטן בפועל, הרי שזה גורר גם את האשה להיתר. [כך הבנתי את דבריו שם].

ברם הביא מהערוך לנר שם, שלא כן הוא בשאר עריות, שהתם האשה אסורה אף אם האיש הבוועל הוא קטן, וכפשטות המשנה בנדה מ"ה. וכן הוא מפורש ברמב"ם איסורי ביאה פ"א ה"ח והי"ג. וזה דלא כהמנחת חינוך שכן הוא בכל חייבי לאוין שבתורה. והוקשה לו על דברי המנחת חינוך ממשנה נדה הנ"ל. אלא שרמז לתרץ בהכרח, על ידי חילוק בין היכא שהוא מדין עשה דוחה לא תעשה, להא דקטן. ולא ביאר בזה מידי.

והנראה שהביאור בזה הוא, על פי מה שביארנו לעיל את דברי המנחת חינוך, שס"ל כרב סעדיא גאון, שהגדר בעשה דוחה לא תעשה הוא, שבמקום העשה לא נאמר כלל האיסור והאזהרה, והוי היתר גמור. ונמצא שאין כלל אף חפצא של איסורא בהאי ביאה, ואינו רק שהעשה עדיף מהלאו ועל דוחה אותו. שאז הי' הביאור שבחפצא יש כאן מעשה איסור, אלא שיש היתר לעשות האיסור מחמת המצוה בגדר דיחוי בעלמא. ואשר לפי זה, רק בכה"ג אמרינן שמה שאינו מוזהר הוא משפיע גם על האשה שאינה מוזהרת באיסור הזה עמו. אבל בדין הקטן, אין זה מפקיע את החפצא של האיסור, וכפי שחזינן שיש בזה דינא של לא תאכילום. ועל כן, אין זה משפיע להיתר גם על האשה אשר עימו באותו מעשה.

אשר לפי זה, אין הכרח גם מדברי הערוך לנר הנ"ל, שלא ס"ל כדברי המנחת חינוך, בשאר לאוין שבתורה, שאף התם אמרינן האי דינא, שכל שהוא אינו מוזהר כך היא אינה מוזהרת, עכ"פ בכה"ג שהוא מדין עשה דוחה לא תעשה. ואכן שוב מצאתי בסייעתא דשמיא, שאכן ממש כן הוא בדברי הערוך לנר במסכת יבמות דף כ', שעמד שם בשאלה הנ"ל מסוגיא דיבמות דאמרינן עשה דוחה לא תעשה הן בחייבי לאוין והן בחייבי כריתות. והא לשיטת הרשב"א שהביא שם, אין מצות עשה דיבום נאמר על היבמה. ואם כן קשיא, כיצד יחול כאן דין עשה דוחה לא תעשה, והרי ישנו איסור על האשה בלא קיום עשה. ושם יצא

לאוין שבתורה, במקום שאין הבעל מוזהר, וגם יותר מזה, אפילו הוא מוזהר בעצם, אלא שמותר לו לעבור משום ההלכה דעשה דוחה ל"ת, שוב אמרינן בזה הכלל דכל היכא דהוא אינו מוזהר גם היא אינה מוזהרת.

ברם המעיין בגוף הסוגיא ביבמות הנ"ל ייחזה לא נאמר שם ענין זה שכל שאינו מוזהר גם היא אינה מוזהרת, רק בנוגע לאיסורי כהונה. והיינו באשה כוהנת כשרה, האם מותרת היא בחלל. ועל זה אמרו, שכשם שהוא החלל לא מוזהר באשה כוהנת כשרה, כך היא אינה מוזהרת להינשא לכהן חלל. ושם מבואר נמי, שהא שאשה גרושה חללה או זונה אסורה מצד עצמה להינשא לכהן כשר, הוא נלמד ממה שנאמר בתורה פעמיים לא יקחו על כהנים לקחת גרושה וחללה זונה, ונמצא שכל האיסור של האשה הפסולה לכהונה להינשא לכהן נלמד מכח מה שנאמר האיסור לכהן עצמו, ולא נאמר בתורת איסור מיוחד על האשה. אשר על יש מקום להבין, שכל שאין האיש מוזהר באיסורי כהונה, כחלל בבת כהן כשרה, הכי נמי אין מקום לאשה איסור להיות עמו, דכל האיסור שלה נלמד מהאיסור שלו עצמו. ומה שאין כן, בשאר איסורי לאוין שבתורה, אף באיסורי אישות, הנה שם זה נלמד מקרא דאיש ואשה כי יעשו מכל חטאות האדם וכו', שהושוו אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. והרי שנאמר עונש מיוחד כלפי האשה. ואם כן מנלן הוא, שאם הוא אינו מוזהר אז גם היא אינה מוזהרת. ולא מצאנו בראשונים שיאמר חידוש זה בכל איסורי תורה.

ושוב ראיתי בספר "קונטרסי שיעורים" על מסכת נדרים בענין האומרת טמאה אני לך אות י"א, ששם יצא להוכיח משיטת הרמב"ם שבהכרח לא ס"ל כדברי המנחת חינוך הנ"ל, ולא נאמר זה רק באיסורי כהונה. ברם עי"ש עוד, שמצא חבר לשיטת המנחת חינוך הנ"ל, והוא הערוך לנר שם ביבמות הנ"ל פ"ד ב'. אלא שרק בנקודה אחת מבואר שם כדבריו, והיינו שכמו שמצאנו בגמרא הנ"ל, שאשה כוהנת מותר בחלל כהן, היות והוא לא מוזהר בה, כך היא לא מוזהרת בו. הנה הוסיף לחדש עוד, שגם באיסור גרושה וחללה או זונה, שכהן אסור בהם, וגם הם עצמם אסורים בכהן, וכנ"ל מכח ריבוי קרא דלא יקחו. אזי באם הכהן הוא קטן שאינו מוזהר באיסור בה מחמת היותו קטן, אזי גם היא מותרת בו, היות וכל איסורה הוא רק מחמתו וכנ"ל. ובזה מבואר כחידושו הב' של המנחת חינוך, שהשווה היכא שהאיש לא מוזהר מכח עשה דוחה לא תעשה, שאף שבחפצא הוא

נענש כמו שאמרו ברבי יהושע בן לוי שלא דיבר עמו אליהו שלושה ימים, כשנטרף אדם מארי בימי (מכות יא, א)."

מבואר בדברי היעב"ץ שני פירושים בדברי הוידוי, או שהדברים נאמרו על אחת מג' העבירות החמורות, או שאף בשאר עבירות צריך להתוודות שהזדמן לו לעבור באונס.

ובפירוש פני אריה (לרבי אריה לייב ליפקין, על הוידוי, נדפס בסידור "אשי ישראל") כתב ארבעה ביאורים אחרים, וזה לשונו: "א. מי שהיה אנוס חס ושלום על דבר שבלתי אפשרי לו להינצל, מכל מקום אסור לעשותו ברצון, וכמו שמבואר (פסחים כה, ב) לא אפשר והוא מכוין אסור. ב. וגם יש אונס שהיה ראוי לו להיות רואה את הנולד וליזהר מתחילה לבל יבוא לידי כך, ולהתרחק ולהישמר קודם בוא עליו האונס לבל יפול בזה. ג. וגם יש אונס שאינו אונס גמור, שאפשר לו להינצל ברוב תחבולות, והוא לא עשה כן, כל אלה הוא פושע. ד. וגם אונס גמור צריך כפרה בידי שמים שחטאו גרם לו שבא עליו האונס. עיין ביאור הגר"א ז"ל לענין שוגג (משלי יג, ו) ורשעה תסלף חטאת וזה לשונו "כמו שאמר כי כשלת בעונך, כלומר מחמת העוון אשר כבר עשה מתחילה היא מביאתו לידי חטאת שהיא שגגה, וכן הוא כאן ורשעה שעשה מתחילה היא תסלף אותו ומביאתו לידי חטאות" עכ"ל, וכן מביאתו לידי אונס. ועל כן צריכים כפרה בידי שמים".

בקצרה, שני פירושים מבארים שחסר באונס, פירוש אחד על הרצון שהיה מעורב באונס, והפירוש האחרון הוא כעין דברי היעב"ץ, שגם באונס גמור הנעשה בלי רצון וכוונה, צריך כפרה. ועולה מדבריו חידוש לדינא, שאדם הנאנס לעשות מעשה אסור לו לעשותו מרצון.

ב. שאלה זו נשאלה בימי הזעם, על ידי הרב יהושע משה אהרונסון, שכיהן לפני המלחמה כרב העיר

לתרץ ממש כיסוד דברי המנחת חינוך הנ"ל על פי הגמרא ביבמות פ"ד הנ"ל. אשר חזינן להדיא שס"ל כיסוד זה, שכל שהוא אינו מוזהר גם היא אינה מוזהרת, אף בשאר חייבי לאוין שבתורה, ונראה גם בחייבי עריות של כריתות כמבואר בדף ג' דיבמות. אלא שזה רק היכא שהוא אינו מוזהר מכח עשה דוחה לא תעשה, ולא כן הוא היכא שהוא אינו מוזהר מחמת היותו קטן, ודו"ק היטב בזה, ואכמ"ל עוד בזה.

ועי' שם עוד בקונטרסי השיעורים מה שכתב לבאר סברא נכונה בשיטת המנחת חינוך הנ"ל, שס"ל כן בכל חייבי לאוין שבתורה ולא רק באיסורי כהונה כפי שהרמב"ם ס"ל כן בהכרח, עי' שם בכל דבריו. ולפי כל הנ"ל יש מה להעיר על דברים שראיתי כתוב בספר חשבונות של מצוה להאדר"ת במצוה של פריה ורביה על דברי המנחת חינוך הנ"ל. ועוד חזון למועד.

"ממדבר מתנה" - עיונים בפרשה

(מהרה"ג רבי בניהו כהן שליט"א)

ו) על חטא שחטאנו לפניך באונס

וברצון

א ביום הכיפורים, יום מחילת העוונות, אנו מתוודים בתפילות היום. סדר "על חטא" המסודר לפי סדר אותיות הא-ב, פותח במילים "על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון". ולכאורה צריך ביאור איזו כפרה צריך על חטא שנעשה באונס?

רבינו יעקב עמדין – "היעב"ץ" מפרש בסידורו: "שאנסוהו לעבור על אחת משלש ראשי עבירות, שהן ביהרג ואל יעבור (פסחים כה, ב), אבל שאר עבירות שנאנס בהן, נראה לי שאין צריך להתוודות עליהן, דמצוה קעבד. ואם לא עשה, הרי זה עבר על רצון קונו.

ושמא אף על פי כן צריך כפרה, שהיה לו להתפלל שלא יבוא לידי כך. דהא מצלינן שלא לבוא לידי ניסיון, שמע מינה דתפילה מועלת גם לזה. ואלמלא היה לו זכות היה ניצול מלבוא לידי אונס, ואפילו מי שיוכל להתפלל בעד חבירו ובעד דורו ולא עשה

הגדרתו ההלכתית, האם הוא אנוס או שמא נתייחס לכוונת ליבו ונחשיב אותו כעושה ברצון.

ונראה שמצד דברי היעב"ץ אין תביעה על אותו אדם, שהרי גזירות המלחמה לא היו פרטיות אלא כלליות, וממילא התפילה של אל תביאני לידי ניסיון לא היתה עוזרת בזה [וכעין מה שכתב בתשובות והנהגות (חלק ג, סימן רצז) לגבי קריאת שם על מי שנהרג בשואה בקיצור ימים].

ג. וראיתי שהחתם סופר דן בענין זה ממש, וזה לשונו (או"ח רב): "יקרתו הגיעני ונפשו היפה בשאלתו ע"ד [=על דבר] מי שהיה נחבש בידי נכרים וכפאוהו לאכול דברים האסורים ומחמת חולשתו נהנה לפעמים מן האיסורים, ובצאתו חפשי בעזה"י בא לשאול מה יהיה תשובתו כי קשה עליו לישב בתענית וגם הוא עני ויקר פדיון נפשו".

בתחילת דבריו כותב החתם סופר שהדבר תלוי האם האדם מחויב לעבור עבירה ולא למות [כשיטת הרמב"ם], או שזהו רק היתר, ולפי הרמב"ם אינו צריך לעשות תשובה, לפי שאם נחייב אותו לעשות תשובה, יש חשש שהוא יתירשל מהצלת נפשו: "אבל להפוסקים דס"ל אם מוסר עצמו לסכנה במקום שאינו צריך נקרא חובל בעצמו, אסור לקבל עליו תשובה כדאמרין [בירושלמי] בפרק יום הכפורים (ה"ה) השואל ה"ז מגונה והנשאל כשופך דמים ודברים אלו נעשים בגדולי ישראל דוקא, וא"כ איך יחמיר ויקבל תשובה נמצא פעם אחר לבו נוקפו ופורש".

בהמשך דן החתם סופר על דברי הגמרא (כתובות נא, ב) לגבי אשה שנאנסה, שלפי דעה אחת בגמרא, היא נאסרת על בעלה; כיון שאנחנו תולים שהיא רצתה בסופו של דבר. אך מחלק החתם סופר בין זנות שהיא מרידה בבעל, לבין חטא שהוא מרידה בה. בעוד שכלפי מרידה בבעל נחשב המעשה כרצון, שונה הדבר ביחס לחטא כלפי ה'.

סאנוק שבגליציה, ולאחר המלחמה שימש כרב בעיר פתח תקוה. בספר זיכרונותיו מאותם הימים "עלי מרורות" כותב הרב אהרונסון (עלי מרורות, ניסיונות, עמ' 250): "אם צריכים לתשובה וכפרה על מאכלות אסורות לפיקוח נפש וחילול שבתות באנוס, ושאר איסורי תורה שעברנו במחנות".

על פניו לא מובן הדיון, הרי לא זו בלבד שהיה מותר ליהודים לאכול אוכל טרף באותם הימים; הם היו חייבים לאכול אוכל זה מצד מצות "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". כפי שמתאר זאת הרב אהרונסון בעצמו (שם, זיכרונות, עמ' 135): "כשראיתי שרבים מתלבטים אם לאכול מן המרק הטרף, לקחתי כף מרק, ברכתי בקול רם 'שהכל נהיה בדברו', ואכלתי מן המרק .. אנחנו מצווים לחיות ולהחזיק את נפשנו. דברי אכן השפיעו ורובם אכלו מן המרק".

משכך יש לתמוה מהי נקודת הספק של הרב אהרונסון שאולי אותם האוכלים מאכלות אסורות זקוקים לתשובה, וכפי שכתב היעב"ץ לעיל, שאותם האוכלים קיימו בודאי מצוה [וזהו על פי דברי הרמב"ם (יסודי התורה ה, א; שם, ד) שאדם מחויב לעבור על כל התורה במצב של סכנת נפשות].

והיה ניתן לומר שאין כוונתו להיבט הלכתי, כי אם לדיון מוסרי, האם אותם מאכלות הותירו פגימה בלב אוכליהם. ניתן לראות רמז לכך בדרשה שנמסרה על ידו לאחר המלחמה, ותועדה בפנקסו האישי (שם, עמ' 420) שבה נאמר: "כמה פעמים החלטתי שלא אהיה עוד רב, גופי נטמא ממאכלות אסורות" [וגם בזה יש מקום לדון, האם יש טומאת הגוף לאדם האוכל בעת סכנה].

אך ניתן לומר שהרב אהרונסון התחבט בנידון שאליו מתייחס הפני אריה, מהו דינו של אדם הנאנס לעבור איסור, אולם בזמן שהוא עובר על האיסור הוא נהנה ממנו. כמו אדם הנמצא במחנה ההשמדה, ומחויב לאכול מרק טרף; אולם בזמן אכילתו אין עיניו זולגות דמעות, אלא הוא נהנה מהאכילה. מהי

ובחלקת יואב (ח"א קונטרס דיני אונס סי' ב),
ובחפץ חיים (הלכות לשון הרע כלל ו אות ה, ובבאר
מים חיים אות יד) ובשער הציון (סי' שכת, אות יז).

אם כי נראה ברור שוודאי שאין כוונת ההפלאה
לומר שדינו כרצון ממש, ויהיה ניתן להעניש אותו
כעובר ברצון; אלא כוונתו הינה רק במישור הרעיוני,
שכל שהאדם עושה מרצון, קיימת עליו תביעה על
העובדה שהוא חפץ בעבירה.

נמצינו למדים שנחלקו החתם סופר ורבו ההפלאה
בגדר אונס. האם אונס הוא הגדרה למצב, ואדם
הנמצא במצב כזה מותר לו לעבור על איסורי
התורה; או שהגדרת האונס היא גם בעיני האדם,
ואדם שאינו אנוס על הרצון נחשב כאדם העושה
מרצון. החתם סופר דן על המצב הסביבתי של עובר
העבירה, ואילו ההפלאה בחן את רצונו של האדם.
ומדברי ההפלאה ניתן ללמוד יסוד בדיני מצוות
ועבירות. רצון האדם הוא החלק המשמעותי במעשה
המצווה או העבירה. ממילא כל שאין אונס על
המחשבה, נחשב האדם כעושה מרצון.

ממחלוקת אחרונים זו ניתן ללמוד על הנידון של
הרב אהרונסון, ועל דברי הפני אריה. לפי החתם
סופר, למרות שהיהודים המורעבים בשנות המלחמה
נהנו מהאיסור, אין הם צריכים לחזור על כך
בתשובה; ואילו לפי ההפלאה אדם הנהנה מהאיסור,
צריך לחזור על כך בתשובה.

ונמצא שדברי הפני אריה הם רק לשיטת ההפלאה,
אבל לפי החתם סופר נצטרך לומר כדברי היעב"ץ,
או כמו הפירושים האחרים של הפני אריה.

ומסכם החתם סופר: "וה"נ על כל כזית שהיה אפשר
לו בלעדיו חייב, וגם על אותן שכפאוהו אולי היה
יכול לאכול פחות פחות מכדי אכילת פרס. ומכל
מקום לא נראה לי להעמיס עליו תענית וצדקה אם
עני הוא, אלא להודיעו ענין חטאו ושיתחרט, וה'
היודע ובוחן לבו יודע אם באמת מתחרט ומתודה
ומבקש רחמים, כי אל רחום ה' והוא רחום יכפר
עוון".

ומוסיף: "ולענין עונש שמים, לית דין ולית דיין
דאונס רחמנא פטריה אפילו סופו ברצון, ולא פליגי
אבוה דשמואל ורבא אלא לאסור על בעלה, ומכל
מקום קצת תשובה צריך אפילו לרבא משום שנהנה
וכו". ומבואר מדבריו שאדם הנהנה בזמן האונס,
נחשב כאנוס, ורק אם סופו ברצון צריך קצת
תשובה.

ד. אמנם רבו של החתם סופר - "ההפלאה", חולק על
דברים אלו, בשתי מקומות בחיבוריו. בחידושו
למסכת כתובות על הסוגיה שהזכרה לעיל, מאריך
ההפלאה להוכיח שמעשה הנעשה באונס שמעורב בו
גם רצון, נחשב כמעשה הנעשה ברצון.

ובספר תשובותיו "גבעת פנחס" (אהע"ז סי' ב) הוא
כותב במפורש: "ולענ"ד פשוט, דמה שאדם עושה
מרצונו ממש, אף דמוכרח ואנוס ג"כ, מכל מקום
מקרי רצון".

[וכלפי מה שהוכיח מגט הניתן בכפיה, שלמרות
שצריך שהבעל ייתן את הגט מרצונו החופשי, נחשב
הדבר כאילו שהגט ניתן מרצון. יש הרבה מה לדון
בזה, ויעויין עוד בעונג יו"ט (סי' קע בהגהה ד),

"נחשבה" – הגאון רבי יחיאל הלוי נוביק שליט"א

לפרשת האזינו

הנה אנחנו עומדים בימי התשובה. והם ימים המסוגלים לתשובה. וכתב היערות דבש שכל אחד יכול להרגיש בקל
התעוררות לתשובה, והנה זהו זמן מיוחד שבמיוחדים, והימים הללו הם החשובים ביותר מכל השנה. ובפרט לאנשים
כמונו שכל אחד יודע מנגעי לבו, וחפץ להשתפר ולשפר מעשיו.
והנה יש להקשות קושיא עצומה עלינו שאין אנו מתעוררים לתשובה ותיקון המעשים כראוי, כיצד יתכן זה.

ואמנם כמדומה כי אם חסר הרגש בעשיית זהו משום שחסר ההכנה של אלול, ואם חסר הרגש באלול זהו משום שחסר בהנהגה של כל השנה. והיסוד הוא שאם האדם מחפש ומבקש עצות לתשובה, הלא בימים אלו יתאמץ ביותר כי יודע הוא כי זה הזמן המסוגל, אבל אם אין מחפשים כלל דרכי התשובה, מהיכי תיתי להתעורר בעשיית. וזו צרה גדולה. והעצה כפי הנראה להתחיל להתבונן כי רצונינו לעשות רצונך אלא שהשאר שבעיסה מעכב. ולנסות לפתח את הרצון הפנימי שקיים וישנו אצל כל איש מישראל הכשרים, לעשות רצון ד'. והנה להבין מצבינו בעשיית, נפתח במשל, כי החייט שיקלע לשוק אריגים ילך מדוכן אל דוכן יבדוק וישוה מחירים יחפש סחורה בכל מקום, ככל צרכו, כי יודע שלא כל פעם מזדמן לו זה, אבל אם תופר מנעלים או מוכר ירקות נקלע לשוק כזה, לא יחפש ולא יבקש כלום וברבות הימים ישכח אפילו שהי' במקום כזה. וזהו המצב בימים נוראים, שאם אדם שייך לתשובה והתעוררות, הוא מנצל באופן מקסימלי את ההזדמנות לזה, ולעולם לא ישכח את אותו יום, אבל אם אינו בר הכי, אזי אין לו שום רגש מיוחד, ובזמן קצר ישכח שעברו עליו בכלל עשרת ימי תשובה. והעצה כנ"ל לפתח את ההרגש, כי רצונינו לעשות רצונך אלא שהשאר שבעיסה מעכב. ולהתחיל לפתח הדעה הנכונה האמיתית בביאור חובתו בעולמו.

וכתב היערות דבש, אשרי לאדם שלא ינה אפי' רגע אחד בימים אלו מתשובה ועבודת ד'. והנה בכל הספרים כתוב, וביותר בהקדמה למעלות התורה, כי עיקר התשובה היא לימוד התורה. והנה אמר התנא כי לכך נוצרת. הרי שכל היצירה של האדם הוא בשביל התורה. וברשי' ריש בראשית, בשביל התורה שנקראת ראשית. הרי דזהו העיקר.

והנה ביערות דבש, כי בז' ימים שבין ר"ה ליו"כ צריך בכל יום לתקן מה שפגם באותו יום כל ימי חייו. ולפי פשוטו י"ל כי האדם צריך לתקן כל הסוגים של הנסיונות שלו, ויש נסיון מיוחד לשבת ויום שישי ויום ראשון וכן בכל יום, וצריך לתקן הכל. וכן אנו יש לנו לתקן הסדר א' והסדר ב' והמנחה וערבית והשחרית, והמוסר, וסדר העיון וסדר הבקאות. ומתקרים אנו ליו"כ, שהוא שיא של רחמים ואהבת ד' לעמו. והי' המשגיח זצ"ל נוהג לאמר, כי בקלם היו אומרים שביום כיפור נשפך ים של רחמים. והנה זקוקים אנו לרחמים, ויש רחמים. וצריך לנצל. וצריך לחפש עצות לחיזוק תורה ותפילה ומוסר, וכל אחד צריך לבקש עצות איך להבין יותר גמרא ורשי' ותוס', ואיך לקבל חשק ללמוד, ואיך לקבל חשק לחזור, ואיך לרצות לדעת ולזכור. ואיך לקבל טעם במוסר, ואיך לקבל טעם בתפילה. ואיש לרעהו יאמר חזק, ונזכה בעזר ד' לגמ"ח טובה ולראות בישועת עם ישראל.

בס"ד נחשבה עשרת ימי תשובה תשפ"א

עוד ארבעים יום – ונינה נהפכת!!!

ויהי דבר ד' אל יונה שנית לאמר: קום לך אל נינה העיר הגדולה וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דבר אליה: ויקם יונה וילך אל נינה כדבר ד' ונינה היתה עיר גדולה לאלקים מחלף שלשת ימים: ויחל יונה לבוא בעיר מחלף יום אחד ויקרא ויאמר עוד ארבעים יום ונינה נהפכת: ויאמינו אנשי נינה פאלקים ויקראו צום וילבשו שקים מגדלם ועד קטנם: ויגע הדבר אל מלך נינה ויקם מבסאו ויעבר אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר: ויזעק ויאמר בנינה מטעם המלך ונדליו לאמר האדם והבהמה הפקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו: ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלקים בחזקה וישבו איש מדרבן הרעה ומן החכם אשר בפניהם: מי יודע ישוב וינחם האלקים ושב מחרון אפו ולא נאבד: וירא האלקים את מעשיהם פי שבו מדרבם הרעה וינחם האלקים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה:

הנה יונה הנביא לא אמר להם על מה ולמה עומדת לבוא עליהם הרעה, אולם הם הבינו מיד, חזרו בתשובה וניצלו.

ומה הם הבינו?

שקודשא בריך הוא לא עביד דינא בלא דינא. ואם נינה עומדת להיחפך, הרי זה אך ורק בגלל מעשיהם הרעים, ולכן מיד מטעם המלך עשו תשובה כוללת, והקדוש ברוך נחם על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה...

אם רק נבין את מה שהבינו הם, נוכל לקטוע את שרשרת ההדבקה והתחלואה, למגר אותה, לסיים אותה, ולחזור לחיים חדשים, ממש כמו לפני כשנה, כמו פעם כשעוד לא היתה קורונה...

אוי, איזה חלום מתוק! חלום שכזה שכל עם ישראל מבינים ומחפשים בשלמי באה עליהם הרעה, מתקנים המעשים שבים מדרבם הרעה, חלום שבו לא נצטרך אפידמיולוגים, מערך בדיקות וחקירות, תגבור של אנשי רפואה ומקצוע למיניהם, רק פשוט חיפון טבעי שכבר הצליח במאה אחוז... עם תופעות לוואי טובות ומדהימות, איזה חלום מתוק, חלום של תשובה.

השיבינו ד' אליך ונשובה - חדש ימינו - כקדם...

"מתוך ההפיכה" (סיפור היסטורי מפעים מהעבר הלא רחוק)

פרק ל"ח "חשיפה מעולם האמת"

תקציר: חיים שלום יושב ומחכה עד בוש, לדעת האם השידוך שלו יש בו ממש או שסתם תולה על בלימה, שש שנים הוא ארוס לצארטיל הויזמן וכל פעם יש עיכובים, הסיבה העיקרית לכך כי אם הכלה עוינת את החתן מהרגע הראשון, היא נאלצה להסכים לשידוך עקב הלחצים של בעלה שחושק בו מאד עקב גאונותו המדירה, אך בשנים המאוחרות יצאו רינונים בירושלים כי החתן בעל עצבים רעועים וגם חובר אל הציונים שמתועבים על אנשי הישוב הישן, היא עושה כל שביכולתה לבטל את השידוך אלא שמנגד צארטיל הכלה רוצה את השידוך מאד, היא לא מפסיקה להתפלל על החתן שיבריא ושתזכה להתחתן עמו ולהקים עמו בית יהודי.

חיים שלום מפעיל לחצים רבים שעומדים בעוכריו, הוא שולח מכתב לכלה דרך גיסו אפרים זלמן ובו הוא מציב לה אולטימטום עד לתאריך מסוים לקבוע תאריך לחתונה ובאם לא השידוך מתבטל, המחזות רב משה יוסף שמעוניין בשידוך מאד נלחץ, הוא מתייעץ עם המו"צ הגר"ז מינצברג שמחליט עבורו לא לענות ולתת לשידוך להתפרק מאליו.

חיים שלום חיכה עד בוש כל השבועיים, כאשר מגיע המועד הוא לחוץ מאד מזה שלא הגיע כל מענה, אבל תולה תקוות בחלום בלילה האחרון כשהתגלה בפניו אביו ז"ל לראשונה באופן מאד בחר, הוא מגלה לו כי צארטיל היא השידוך שלו שנקבע בשמים אבל יש עליו תביעות על שמתרשל בהרבה פרטים ומבקש ממנו להתחזק בלימוד וביראת שמים, למחרת הוא מחכה עד השעה שילמד עם גיסו כדי לתחקר אותו אם יש לו מענה, כשהגיע גיסו לא צריך היה לשאול הרבה, פני גיסו היו אפורים מרוב פחד, הוא לא אהב להיות בלדר שיספר את החדשות הרעות, חיים שלום לא היה צריך לנחש, הוא הבין את התשובה וקרע את בגדיו וישב על הארץ כאבל. לאחר מיכן הוא הודיע לגיסו כי החליט להיעלם לתקופה מסוימת עד שיבנה את עצמו מחדש. הוא השאיר כמה מכתבים לכל אלו שלמד איתם והתנצל על שיאלץ להיעדר, הוא ארז את מזוודתו ונעלם בלי להותיר עקיבות.

גב' פינקלשטיין ירדה לה לאיטה אל פתח ביתה, כדי לבדוק את תיבת הדואר, היה זה מחזה די שכח, אחת לשבוע הייתה בודקת את הדואר, מדי פעם קיבלה מכתבים משורדי משפחתה ששודרו את המלחמה ושלחו מכתבים בדרך לא דרך לקרובת משפחתם שזכתה להתגורר בארץ הקודש, הפעם חיכה לה מכתב שהיה ממוען לביתה, אבל בלי שתהיה עליו כתובת חזרה, הוא גם לא היה מבויל נראה שהיה זה מכתב שהונח על ידי שליח פרטי שהכניס את המכתב לתיבת הדואר להביא לידיעתה איזה מידע חשוב.

היא פתחה את המכתב מתוך סקרנות, היא הכירה את כתב ידו של חיים שלום, הוא טרח לשלוח לה מכתב, דבר שמעולם לא עשה, כל מה שהיה לו למסור לה אמר לה תמיד בעל פה, מעולם לא נהג בחשאיות בתחום הזה.

היא נכנסה לבית רועדת כולה, מה הוא מתכוון לבשר לה? בזמן האחרון הוא מתנהג בצורה משונה מאד, מאז שרמז לה כי הוא רוצה לעזוב את השידוך לא הייתה רגועה, היא הבינה את לחציו האישיים אבל לא הצליחה להבין את הצד שלו לעזוב שידוך כל כך מוצלח, על שידוך כזה מן הראוי להתאזר בסבלנות רבה, גם לה קשה עם כל הסחבת שבאה מצד משפחת הויזמן, אבל היא הצליחה להבין את הפחד שיש למחותנת בשל כל הנפילות של חיים שלום, מאיך ידעה כי כלתה צארטיל לא תוותר בשום פנים ואופן על השידוך זה העיקר, בטוחה הייתה כי תוך תקופה הבעיה תיפתר לרווחת כולם, לפיכך סברה כי חיים שלום עושה טעות חמורה בזה שמאיץ את משפחת הכלה להחליט במהירות.

היא מתיישבת על הכורסא הגדולה שנותרה לה כ"זיכרון מתוק" מפולין ארץ מכורתה, והחלה לקרוא את המכתב. ידיה רועדות בעת שמחזיקה את המכתב ועיניה מצועפות בדמעות עד שכמעט אינה מסוגלת לקרוא את האותיות המעוצבות להפליא.

...לכב' אמא היקרה מכל.

אין דרכי לכתוב לך מכתבים, אך הפעם ההכרח לא יגונה, חייב הייתי ליידיעך ברגע האחרון, לפני שאני יוצא למקום שאיני יכול לדווח עליו מטעמים הכמוסים עמדי, האמיני לי אמא שלא הייתה לי ברירה, מרגע שהקרע קם והיה, גם אם לא בצורה פורמלית, מבחינתי אין יותר שידוך, דבר זה מביאני כי אני רוצה להיות כעת במקום הזה, קשה לי מאד מכל המצב הזה, אני חייב לארגן את עצמי מחדש ולהגשים את עצמי.

לצערי בשל צוק העיתים, אני לא מוצא את עצמי במסגרת הרגילה, בשל הרבה סיבות שאיני יכול לפרטן, דבר אחד אוכל לומר לך, אין לי שום כוונה חלילה לפרוק עול, בעזרת הש"ת אשמור על קלה כחמורה, אבל לא אחלוק את חיי בחברה שמאסה בי ואף אני מאסתי בה, אני לא יכול להתכחש לאמת שבלבבי, עלי ללכת במתווה שסללתי במשך כמה שנים, מתוך ידיעה ברורה כי זו היא משימתי ומטרתי בחיים.

אני מבקש ממך אמא יקרה, להבין ללבי, עלי כעת לשנות את מיקומי לתקופה מסוימת, עד שאחוש שאני מוצא את עצמי, שזה כולל מציאת שידוך מתאים, ברגע זה אתגלה, אני אחוש את עצמי חזק יותר ולא אפחד מהצל של עצמי, כפי שאני חש עד לרגע זה.

אני מבקש את סליחתך אם הכאבתי לך.

נפרד בצער וברוב געגועים.

חיים שלום שלא ישכח לרגע אחד אמן.

גב' פינקלשטיין קראה את המכתב ולא יכולה הייתה להגיע אל עצמה, איפה הייתה כל הזמן?! אך עד לרגע זה לא נפל במוחה החשד לכזה צעד? הרי כבר הייתה אצלו נפילה מסוכנת, למה לא פחדה שישוב על איולתו? אמנם רוב הזמן לא היה בבית קך שלא יכלה לראות סימנים חיצוניים, אבל היא ידעה שהוא שמור במשפחה טובה מאד, היא ידעה גם שיושב ולומד עם טובי תלמידי החכמים בירושלים, בשבתות היה מדבר עמה בעניינים גבוהים מאד, בפרשת השבוע ובעוד עניינים.

קך הצליח לגנוב את דעתה, שלא תחשוד כלל כי יש לו כל מיני תוכניות שאין לה כל מושג מה טמון בחובך, לרגע לא חשדה שבנה יבטל את השידוך בלי רשותה ועוד יבשל תכנית בריחה, כמה שידעה על הטענות שהיו לו על משפחת המחותר ועל רצונו להיפרד, עדיין לא חשבה שילך רחוק כל קך, עתה באה המציאות וטפחה על פניה.

שעות ישיבה ובכתה חרש על רוע הגזירה, בשביל מה בכלל ברחו לארץ ישראל, ארץ שכל קך רחוקה ממנה, עד לרגע זה היא עוד לא מסתדרת עם אופי השכונה וכל ההווי הירושלמי, את הכל עשתה בשל לחצי המחותרים, אלמלי הלחץ הייתה נותרת בפולין, אולי היה עדיף לה להיות חלק מכל מה שאירע לכל משפחתה (חלק מכובד מאד ניצל מגזירה). בלי בעלה קשה לה מאד להתרומם מעל הקרקע, נחמתה הגדולה הייתה שבנה העילוי יבנה בית בישראל ויחד עם השמחה תבוא השמחה אל ביתה, אך עתה כל החלום נגזר ואנה היא באה.

היא שכבה בחדרה שבורה ורצוצה ולא ידעה אך תוכל מעתה לנהל את חייה, יש לה עוד ילדים בבית, היא אמורה לחתן אותם עם טובי המשפחות בירושלים, עתה מי ירצה להתקרב אל משפחתה, אחרי שכשלה עם הבן הגדול שלה, אם ילך בדרכים המחודשות, יהיה לשמצה בקרב רוב תושבי ירושלים, החרדים לדבר ה', שמתרחקים כמטחווים קשות מכל המתחדשים למיניהם, בפרט מהמחותרות המסוכנות. יש בירושלים דין אלמנות המו"צ שליט"א, היא חייבת לשפוך את שיח לבה בפניו.

מיום שנעלם חיים שלום הפך אפרים זלמן לצל אדם, השפעתו של גיסו מעליו הייתה ממגנטת, עד שכמעט וכל מחשבותיו מעוצבות היו על ידי גיסו, תלמיד מובהק היה לו, למרות שהיה כמעט בן גילו, אבל ההבדל המנטלי ביניהם היה כה גדול, עד שאין פלא שחיים שלום היה יכול לשמש לו כרבי בכל תחומי החיים.

עתה בלא גיסו וידידו המובהק, חש כאילו ניטל ממנו מקור חוכמתו, הוא הילך בבית כצל אדם ולא אבה להתנחם, היו ימים רבים שישב בבית ולמד לעצמו ולא אבה ללכת לשיעורים, יגונו היה יותר פנימי, חיצונית נהג ככל אדם וכלפי חוץ לא ניכר בכי הוא זה כי נשמתו חלולה, רק הוריו ידעו עד כמה השבר עמוק.

לעומתו צארטיל אחותו נפגעה בצורה חמורה יותר, דבר זה גרם שהעמיקה את צערה בצורה יותר מוחצנת, היא נעלה את עצמה בחדרה ימים רבים, רק לצרכים דחופים ביותר הייתה יוצאת, אך מפתח ביתה מיאנה לצאת, היא לא שעתה לבקשות חברות שהתדפקו על זלטה, היא אפילו לא טרחה להסביר את עמדתה, הרמז היה ברור, כרגע אין לה שייכות עם חברות, היא לא נטלה חלק בכל אירוע משפחתי או חברתי, נראה שרוחה ונשמתה נפגעו בצורה חמורה ביותר.

רב משה יוסף חש כי חרב ביתו, השמחה נעלמה מביתו כמעט לחלוטין, האוירה השפיעה על יתר הילדים, שני הקטרים של הבית היו צארטיל ואפרים זלמן שנחשבו כמו תאומים (צארטיל הייתה גדולה ממנו ב-11 חודש) הם עיצבו את הרוח יחד עם ההורים ונתנו לבית גוון מאד שמח. עתה כשהם עצובים ושבורים אין מי שיביא את השמחה לבית.

גם ציפורה חשה כי ביטול השידוך לא תרם לה לטובה, אם בימים הראשונים חשה כאילו הגיעה אל פסגת חייה, היא הצליחה במאבק הבלתי מתפשר, אך לאחר זמן קצר ראתה את התוצאות החמורות, שני ילדיה נכנסו לדיכאון רציני בשל עזיבת השידוך.

האם כל זה היה שווה?! אם רצתה להציל את צארטיל מגורל מר מאוד, הביאה אותה אל עברי פי פחת.

לפתע התחילה לשאול את עצמה, האם באמת חיים שלום היה כל כך גרוע, האם שני ילדיה החכמים טעו עד כדי כך? צארטיל לא עד כדי כך טיפשה, אם באמת חיים שלום היה כל כך גרוע לא הייתה הופכת עולמות, אפילו נאמר שחייתה בעולם הדמיון, היא דמיינה לעצמה כי היא הולכת להיות "אשת גאון הדור" זה היה מקור תקוותה, אבל כל זה עולם חלומות, שהרי באמת לא הכירה אותו אפילו היכרות שטחית.

אבל אפרים זלמן למד עמו כמה שנים ומכיר אותו היטב, כל הזמן הוא לא גומר מלהלל את גיסו בכל תחום, האם גם הוא טעה? איזה אינטרס יש לו, מלבד "אהבת אמת" שיש לו. אולי טענתה בזה שהטתה אוזן לכל הרכלניות שרק רצו להרוס את השידוך, שלפי דברי מבימים היה אמור להיות אחד מגדולי הדור, האם בכך שעשתה כל מאמץ לרחק את השידוך לא גרמה שמצב רוחו יהיה בשפל, אולי היא אשמה לא במעט למה שעבר? ומה הביאה בריחוק, היא עלולה כעת לאבד את צארטיל ואפרים זלמן ילדיה, אי אפשר לדעת מה תהינה ההשלכות.

היא לא תשכח את אותו יום בו פגשה את זלאטע וביילע שכנותיה ברחוב, הן ניגשו לפטפט איתה על דא ועל הא, נושא השידוך עלה באמצע כאילו באגביות, ציפורה סיפרה להן בשמחה כי ב'ה הקשר נפרם, תודות לחתן הטיפש שדחק את הקץ. זלאטע לא יכלה שלא להביע את שמחתה, כי הצליחה להביא את "מבצע שחרור השבייה מכבלי המעגן" לידי סיום מוצלח. היא זקפה זאת ל"קופת הזכויות" בהן תבוא לימי הדן הבעל'ט בעוד למעלה מחצי שנה.

ציפורה שאלה את זלאטע בקשר לשידוכים לשהציעה.

"וואס פאר א'פראגע? (איזו שאלה) ברגע שהרוחות ירגעו אני נכנסת לעובי הקורה, יש לי קשרים הדוקים עם משפחת אייזנשטיין, הם ירצו לשידוך הזה, מי לא ירצה את צארטיל "דיא פארכטספולע פון דער וועלט" (המוצלחת שבעולם) בכל תחומי החיים היא הכי מוצלחת, אם מאיזו סיבה שהיא, השידוך הזה לא יק, יש לי הרבה הצעות נוספות באמתותי, אל דאגה לצארטיל שלך, יך טוב בשטח השידוכים.

אלא שדיבורים לחוד ומעשים לחוד, לאחר שיחה זו נעלמו עקבות צוות הרכלניות מהאופק, הן נזהרו שלא להראות בשעות בהן ציפורה הייתה מהלכת ברחוב, טלפונים עוד לא היו להן בביתן, כדי להרים אליהן לברר מה עם ההבטחות. עתה ידעה שכל הקשר שלהן היה כל עוד היו צריכים את הדחיפה לשבור את השידוך, מרגע שהמשימה הושלמה יש להן פרויקטים נוספים לעזור לכלל ישראל.

(אבי זצ"ל סיפר לי אבדלחט"א על חבר שהסתבך עם נוות ביתו, השלום בית חרק כמעט מהיום הראשון, היה אבך אחד שגילה מעורבות יתר בנושא, כמעט לא היה יום אחד שלא בא לברר מה קורה, הוא נתן את מיטב העצות, אך להחזיר את שלום בית למקומו, יום אחד כשבא לברר את המצב, אמר לו האובייקט: ב'ה צייתני לכל ההוראות שלך ו'השלום בית' חזר למקומו, אשתי כבר אינה רוצה י"ב שורות, ישר כוח על כל המאמצים". באותו רגע נפלו פני האבך, ידיו רעדו כאחוז "קורדייקוס" מאותו יום הוא נעלם מהאופק ולא דיבר עם אותו אומלל מטוב עד רע. התברר שהפרויקט שימש שעשוע תעסוקה שנתן לעושה השלום תעסוקה טובה, מרגע שהפרויקט נגזר נעשה מובטל רח"ל).

לפתע קלטה ציפורה שחייתה בתוך בועה, היא אמללה את בתה ואת בעלה בצורה קשה מאוד, למזלה הטוב, בעלה הטוב לא הגיב לכל ההצקות, הוא השתדל לשמור על הבית שיתפקד כראוי ולא יתפרק לגורמים, אבל בהיותה בתוך בועה לא הבחינה כי צארטיל בתה הבכורה קמלה מרוב צער, אם בתחילה השתדלה ציפורה לשמור על פרופיל נמוך ולא לעורר "רוחות מלחמה" ברם לאחר מיכן כשהעמיקה את המלחמה שלה בשידוך פגעה בבתה חמורות. מי יודע אם ניתן כעת להשיב את רוחה אחרי שחלומה הגדול נגזר.

לילות הייתה ציפורה מתהפכת במיטתה במחשבות קשות שטלטלו את מצפונה שעד עתה שבת לחלוטין (מצפון נקי ללא כל שימוש) לפתע התגלה כי עדיין קיים חיישן כזה שמונע את האדם מלעשות מעשים רעים בשוויון נפש.

חלומות סיוטיים תקפו אותה כמעט מידי לילה, בחלומות התגלתה המחוננת גב' פינקלשטיין עם פנים מאשימות, היא ייסרה אותה קשות על הרס ביתה שמתפקד בקשיים רבים בהיותה אם חד הורית, חלק בעלה רב שלמה זלמן זצ"ל שהיה ראש הבית חסר לחלוטין ומעט הכוחות שנתרו לה החזיקו את מוסרות הבית בקושי רב, כעת בעקבות המשבר הגדול שפוקד אותה עם התרת השידוך נחלשה וביתה מתמוטט.

בחלום פנתה אליה גב' פינקלשטיין כאחראית יחידה לכל השבר הגדול. ציפורה הייתה קמה מחלומות אלו מסויטת לחלוטין, לא אחת ביקשה מבעלה ר' משה יוסף לעשות לה הטבת חלום.

יום אחד כשראתה שהמצב לא מיטיב עמה, אמרה לו שיש לה הרבה יסורים פנימיים על כל מה שאירע באחרונה, האם כדאי לה להתייעץ עם איזה רופא נפש שינסה להסיר ממנה את כל הדיכאונות שתוקפים אותה בתדירות?

"אולי כדאי לנסות לפייס את חיים שלום ולהשיב את השידוך? עדיין לא מאוחר, רשמית לא הוכרז כי הקשר נותק, את זה רק אנו יודעים, אומנם שכנותך הרכלניות קיבלו ממך הודעה מטופשת, אבל למעשה לא הייתה שבירת שידוך בצורה רשמית, לא הוחזרו מתנות ולא נשלח מכתב סליחה משני הצדדים, כך שאין כאן עזיבת שידוך פורמלית, אולי ננסה ליצור קשר עם האמא ונחדש את הקשר, נאמר לה כי אנו מתחייבים לחתונה תוך חצי שנה.

אפשר לנצל את גב' נקלבוים שיש לה קשר טוב עמה, אם האמא תדע שאנו מצטערים על כל מה שקרה תוכל לדבר עם חיים שלום בנה, הוא בוודאי יסלח לנו ואז כל הבעיות יסודרו על הצד הטוב ביותר" השיב רב משה יוסף כעונה שלא ממין הטענה, אבל הוא ידע היטב כי זוהי התשובה הנכונה לכל הדיכאונות, ברגע שהנושא יתוקן יסור כל הקפידות והבעיות מן הבית

ציפורה הזילה דמעות רבות בעת שיחת הנפש, אך הפעם לא הביעה התנגדות כבעבר, ניכר היה עליה כי מתחרטת על כל התנהגותה ומבקשת לתקן אלא שמתביישת להודות בכך בפועל, היא רמזה לו כי ידבר עם רב יצחק נקלבוים, הוא חונן בפה חתום וסגור, ניתן לסמוך שלא יצא מפיהם דבר לאיש.

רב משה יוסף לא איחר לעשות, למחרת ניגש לאחרי התפילה אל רב יצחק שהתפלל עמו בכל בוקר באותו מניין, הוא רמז לו כי יש לו שיחה חשובה, הם יצאו לתור אחר פינה נסתרת מאוזן זרה, רב משה יוסף גולל בפניו בקצרה את כל הסיפור וביקש ממנו שידבר עם אשתו שתפעל אצל המחוננת להשיב את השידוך אל מכוננו. ר' יצחק היה אדם שמקצר בשיחה, בשכלו הרחב תפס את כל הנתונים ויותר משדבר דבר עניו. הוא הסכים להכניס את בני ביתו לעומק העניין, אך ביקש מספר ימים כדי לכלכל את הצעדים שיתקבלו בצורה מכובדת.

לאחר יומיים ניגשה גב' נקלבוים לבית משפחת פינקלשטיין, היא הקישה בדלת וביקשה לדבר עם גב' פינקלשטיין. נערה בת 12 פתחה לה את הדלת ושאלה למבוקשה, כשאמרה לה שהיא רוצה לדבר עם אמה בנושא חשוב ביותר שלא ניתן לדחוף, השיבה לה כי אמה חולה ואינה יכולה לקבל אותה, גב' נקלבוים ביקשה להודיע כי חברתה הטובה ביותר רוצה לדבר עמה, היא מסרה לה מס' טלפון (היה לה קו בבית וניתן רק לבחודים באותה תקופה). לא הרחק מבית פינקלשטיין היה בית מרקחת בו יש טלפון היא תוכל לסכם עמה מתי תוכלנה לדבר.

כעבור יומיים קיבלה גב' נקלבוים שיחת טלפון מגב' פינקלשטיין, גב' נקלבוים נזהרה לא למסור פרטים בשיחה כדי שאיש לא יבין על מה היא רוצה לדבר, היא רק העבירה לה שיש לה עמה שיחה חשובה ביותר.

לאחר יומיים נפגשו בגן העיר, בשעה שאין רגילות לטייל שם, גב' נקלבוים החלה בתחילה לדבר עמה סחור סחור, נזהרת לפגוע בנימים עדינים שעלולים להיפצע, לאחר שנפתחה שיחה שוטפת ביניהן ניגשה לתכלית, היא סיפרה לה את האמת שנשלחה מטעם משפחת הויזמן במגמה לחדש את השידוך, היא הביאה לה מכתב שנכתב על ידי רב משה יוסף ונוספה בו חתימת גב' הויזמן, המכתב היה רווי בקשות סליחה ומחילה על כל השנים בו לא נהגו כהוגן, הייתה בקשה לחדש את הקשר שלא נפרם רשמית, הם מוכנים לקבוע תאריך נישואין בעוד חצי שנה בדיוק, בחודש תמוז תש"ד, הם לוקחים על עצמם את כל הוצאות החתונה מהחל ועד כלה, המכתב הביע רוח פיוסים וכניעה מוחלטת.

גב' פינקלשטיין קראה ודמעה ללא הפוגות, המכתב נכתב מידי מאוחר, איפה היו כל השנים? כבר קרוב לשנתיים חיים שלום מתייגע בתורה ואין לו קשר עם כל החוליגנים הציוניסטיים, אך עתה לאחר כל הניסיונות שלא צלחו, עבר על חיים שלום "רוח עוועים" מי יודע מה יהיה עתה איתו, כאשר נעלם מהאופק בלא להותיר כל עקיבות?

היא סיפרה בקול חנוק מדמעות, משפטיה היו קטועים מלאים בבכי, היא העדיפה לדבר בשפתה הפולנית שהייתה שפת אמה ובה התבטאה ביתר חופשיות, גב' נקלבוים ילידת פולין ידעה את השפה על בוריה, היא הקשיבה לכל דבריה והביעה אמפתיה מלאה, למרות שהייתה פולניה קרירה מאד הייתה מזועזעת מעומק הטרגדיה, היא קלטה כי חיים שלום ניתק קשר עם כל הסובב, מי ידע להיכן הלך ומה יהיה איתו מעתה, הסוסים ברחו מהאורווה והנעילה הייתה מאוחרת מדי.

לבסוף אמרה לה גב' פינקלשטיין, כי היא מוכנה למחול למשפחת הויזמן על כל הצרות שהמיטו על משפחתה, אבל לגב' הויזמן אין סליחה ומחילה, בשל אנוכיותה הרבה, היא הייתה מוכנה לשרוף את עצמה עם זולתה העיקר שהשידוך לא יקום ולא יעמוד, לאשה מושחתת דוגמתה אין מקום לסליחה!

היא תכתוב מכתב סליחה ומחילה לצארטיל כדי שתוכל להינשא לאיש הראוי לה, היא מבקשת ממנה מאד, לא לכבול את עצמה בכבלי העיגון, אם יחזור חיים שלום מהגלות ויתברר ששניהם עדיין לא נשואים לאחריהם, היא תשמח מאד אם הקשר יתחדש, אבל היא חוששת מאד שהמצב כבר מאוחר למדי. העיקר חסר מן הספר ועליה להיות מציאותית ולא להותיר את עצמה רווקה זקנה, חלילה עלולה היא לאבד את כל סיכוייה.

שלא תעשה את שטות חייה כמו "שרה דיא אלטע פראולין" (העלמה המבוגרת שרה) שבירושלים קראוה בשיבוש "שורע דיא פריילע" (היא זכורה היטב לכותב השורות נ"י) בחורה זקנה מאד שנטרפה עליה דעתה, היא טענה שהיא מאורסת לבחור עשיר

שנעלם לפתע טרם פרוץ מלחמת העולם השנייה אבל ישוב אליה ללא כל ספק, כי התחייב לה על כך במכתב, הוא רק יצא לאיזו נסיעה חשובה, אבל הוא עומד כל רגע להגיע.

היא הייתה מצוידת עם עיתון בגרמנית בו היא יכולה להקריא להם על אירוע האירוסין הגדול שנערך ביניהם במינכן לפני המלחמה (אמי ע"ה לא האמינה לדבריה היא קראה את העיתון בשל שליטתה בשפה זו ולא מצאה כל רמז על מסיבה כזו לא היה כל אזכור אפילו דומה לדומה) לא היה יום שאותה ריבה שרה לא סיפרה למי שרק הטו לה אהן, על חתונתה הקרובה, גם כשהייתה זקנה בלויה לבושה בלואים, ולא היה שייך לעמוד בד' אמותיה. היא נפטרה בגיל שבעים וכמה שנים ברוקתה הנצחית.

גב' נקלבים הייתה המומה מהגישה של גב' פינקלשטיין שידעה לבדל את הצער שלה עם הדאגה האחראית לשלום צארטיל. היא הבטיחה להעביר את המסר כלשונו, למרות הקושי בדבר. הן נפרדו דומעות מהפגישה הקשה.

כשחזרה לביתה הייתה גב' נקלבים אחזה רעדה אך תעביר את השליחות כצורתה, זה היה פוגע מאד בגב' הויזמן, אבל היא הרי הבטיחה לחברתה למסור את השליחות, בלי לחסר דבר. היא העבירה את דבריה לבעלה שהיה חכם מאד וידע פרק בדיפלומטיה, הוא שקל את הדברים מכל צד, לבסוף אמר לה לומר בצורה הזאת:

"הייתי שמחה מאד לחדש ימינו כקדם, אבל לרגל המצב שבני נ"י הסיק מסקנות קשות שהוא אינו רצוי לחלוטין ודבר זה פגע בו מאד, עד שלקח פסק זמן לא מוגבל, הוא לא הודיע לי מה הן תוכניותיו, נותרתי בכאב עצום מכל הפרשיה הזו, אין לי כרגע את היכולת להתרומם ולסלוח על הסיפור שפגע בי קשה, אך אני אוהבת את צארטיל ורוצה בטובתה עד מאד, על כן אני מאחלת לה כל טוב, מבחינתי היא משוחררת להתחיל פרק חדש, אם אתם רוצים מכתב מחילה עבורה, אשלח זאת על ידי שליח".

בהודעה זו נרמז שהיא לא מוחלת לאחרים, אבל לא בצורה מפורשת [שפוגעת בחמות] כמו כן המודעה מוסרת מפורשת שצארטיל מרגע זה משוחררת להתחיל פרק חדש בחיים, זה אומר את הכל, גב' פינקלשטיין נואשה מהשידוך, לאחר שבנה נעלם מהאופק ובאין חתן העיקר חסר מן הספר.

ההודעה התקבלה בצורה קשה בבית, רב משה יוסף היה בהלם מהצעד שעשה חתנו, מהי משמעות נטילת פסק זמן לא מוגבל בלי להודיע להיכן הוא פונה, האם זה חלילה מרמז כי פותח בפרק חיים חדש במקום בו אין מכירים אותו בלי עין ביקורתית, דבר חמור מאד לבחור צעיר בזמנים קשים ביותר בו הפיתיים גדולים ביותר. האם ידנו לא שפכו את הדם הזה?

לקחתי בחור שיכול היה להיות בבחינת "העילוי ממיצ"ט" עליו העיד מורו ורבו מרן הגר"ח הלוי מברסק ז"ע שהוא ראה עילויים רבים בחייו "אובער האט אזא מעשונעדיגער עילוי וויא דער מייצעטער גאון האב איך נאך נישט געזען" (אבל כזה עילוי משונה כמו העילוי ממיצ"ט לא ראיתי) במקום לטפח את הבן של רבי שלמן זלמן יחיד נפשי הלכתי והרסתי אותו לחלוטין.

"שתי טעויות עשיתי, אמר לעצמו. לפני שעזבתי את אמשינוב הזהיר אותי ראש הקהל, לא לקחת את חיים שלום לארץ ישראל כי יש שם הרבה בחורים טובים שנופלים ברשת הציידים הציוניים, לא שמעתי לקולו, חשבתי שהוא סתם חולם חלומות באסמיה, לקחתי אותו לארץ ישראל, כבר באוניה נפלתי בידי "מלאך החבלה" המשוגע משה כהן, למרות גאוונותו הרבה וחסידותו המדומה, הוא הוביל אותנו בעקיפין אל החכם התימני, שבלי ספק מסית ומזיח תחת מסווה קדושה, כך יצר קשר עם תלמידיו המשובשים שנטעו בחיים שלום התמים השקפות מסוכנות ביותר וכנראה שההשקפות הללו עדיין חרוטים בקרבו.

מלבד זאת צידי הנפשות שמו לב לגאוונותו העצומה וארבו לו לקחת את נפשו, הוא היה אמור להיות תחת חסותי המלאה כפי שאפרים זלמן בני היה שמור, את זאת לא עשיתי. שנית לא חיתנתי אותו בזמן כשחשתי שהם ראויים להינשא, אם לא הייתי עושה עסק מהחתונה ולא מתחיל לדוש בזה, הייתי מחתן אותו בטרם התחילה כל הסאגה סביבו, הבית היה שמור, צארטיל הייתה שומרת עליו מכל משמר שלא יטה מדרך התורה והמסורה אחרי מסיתים ומזיחים".

אם את רב משה יוסף ציער הדבר מאד, ציפורה אשתו הגיבה בכיוון ההפוך, היא מצאה חיזוק לגישה הראשונה, כי חיים שלום הוא יצור לא יציב, הוא עושה טעויות חמורות מדי, כל מכשול שעומד בחייו מביא אותו להסקת מסקנות מרחיקות לכת, לכה אדם מעורער בנפשו אסור היה לצארטיל להינשא, נס גדול קרה שהכל צץ לפני החתונה, עתה צריכים לחזק אותה שלא תתמוטט. התפקיד שלה לפקוח את עיניה שהקב"ה עשה לה נס גדול שהראה את מהותו של חיים שלום עוד בטרם נישאה לו, אין לה ספק, אם הייתה מתחנת עמו הייתה סובלת מאד, כל עתידה היה נהרס לחלוטין, מי יודע אם בכלל היה הולך בדרך התורה, אין ספק שהוא עוד עתיד להיות "אחד מגדולי הציונים" ועוד צרות רבות יבואו ממנו ליהדות הנאמנה "ברוך שפטרנו מעונשו שלזה".

אלא שבניגוד לה, צארטיל מיאנה להינחם, היא לא התווכחה עם אמה, היא הייתה מטה את אחנה ובוכה בלי הפוגות, היא שקעה בתהומות היגון, שבועות לא דיברה עם אף אחד מהמקורבים לה, רק לאחר שאביה ישב עמה יחד עם רב מיילאך פישמן חוגתו והרבו להוכיח לה ממאמרי חז"ל, כי היא טועה בדרכה, הם לא הציקו לה אלא דיברו אליה שכלית תוך כדי שהם מרעיפים עליה דברי נוחם ועידוד, הייתה זאת תוכחה רצופה אהבה, גישה זו הביא כי צארטיל התגברה על המשבר, אך לא הייתה מוכנה לשמוע שידוך, אין כל תחליף לחיים שלום, הוא הזיווג שלה משמים, אמרה במלוא הביטחון ולא הייתה מוכנה להטות אהן לדעה אחרת.

כשגברו הלחצים, אמרה כי היא מבקשת שאפרים זלמן יעקוף אותה, היא לא רוצה לעמוד לו למכשול, הוריה היו אחוזי הפתעה מהגישה הקיצונית שלה, צארטיל ראתה שהוריה לא ינחו לה לנפשה עד שתשנה דעתה, הרהרה רבות בעניין, לבסוף החליטה לגלות להם כי היה לה "חלום אמת" היא ראתה את אביו של חיים שלום בצורה מוחשית ביותר, כאילו הוא בחיים. הוא אמר לה כי בשמים הוכרז עליה כי היא בת זוגו של חיים שלום.

כמו כן אמר לה שתאלץ לעבור הרבה ניסיונות קשים וצער רב, הוא גילה לה כי חיים שלום הוא "נשמה גבוהה מאד" אלא שכרגע ישנם חיצונים שנאחזים בו ומנסים להטותו מדרך הישרה, אבל הסוף יהיה שהוא יתייצב לחלוטין בדרך הטובה ויזכה להיות "אחד מגדולי ישראל" בתורה וביראה.

עליה לדבוק בשידוך גם אם הוריה ינסו לשכנעה בגודל הטעות.

חלום זה ראתה פעמיים ולכן היא מאמינה בו בכל לבה, לך היא מודיעה לכולם כי סוגרת היא את פתחה, כפי שעושות העגונות שקושרות את פתחיהן, עד שיבואו בעליהן ויגאלו אותן מכבלי העיגון.

ההודעה של צארטיל הייתה מביכה וקשה מאד, ציפורה ספקה כפיה ברוב כאב ויאוש, בתה היקרה נטרפה עליה דעתה, מי יודע אם חלילה וחס היא כשירה להינשא, צריכים לטשטש את הסיפור, לאיש אסור לאיש לדעת כי יש לה פנטזיות והיא מערבת דמיון עם מציאות.

אך עוף השמים הולך את הקול, כמה שניסתה משפחת הויזמן לטשטש את המציאות העגומה, היו רבים שנודע להם, איש מפי איש, ששמע מפי אשתו, ששמעה ב"שבת הנשים המזרחות בלבנה" בעת שעלתה פרשת צארטיל שנשבעה אמונים לבחור תימהוני שנעלם מן האופק ומי יודע אם אי פעם ישוב. מסקנת כולם הייתה... חוזרת כאן פרשת שרה די פריילע.

"אגרויסע רחמונעס אויף א'מויד וואס האט זיך שטארק איינגערגעדט, זיא וועט זיין א'פראולין אויף אייביג" רחמנות גדולה על עלמה שמדומיינת מאד, לבסוף תשאר עד לאחרית ימיה עלמה" אפשר לזווג אותה עם שרה דיא פריילע לכל הפחות תהיה להן חברה נאותה" הפטירו אותן ציניקניות טובות לב.